

letnik |
številka

10

**jezik
in
slovstvo**

1955/56

Jezik in slovstvo

Letnik I, številka 10
Ljubljana 1955/1956

List izhaja med šolskim letom vsakega 15. v mesecu
Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani
Zalaga Založba Obzorja v Mariboru
Tiska Celjska tiskarna v Celju
Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec za jezikoslovni del
dr. Marja Boršnik za literarnozgodovinski del
dr. Joža Mahnič za metodološki del

Odgovorni urednik dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16

Rokopise pošiljajte Slovanskemu inštitutu v Ljubljani (NUK)
na ime posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema uprava Založbe Obzorja v Mariboru,
Maistrova 5, poštni predal 73, telefon 39-48, tekoči
račun pri Komunalni banki v Mariboru
št. 64-K-4-Ž-167

Letna naročnina 400 din, polletna 200 din, posamezna šte. 50 din.
Za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina desete številke

F. S. Finžgar Vasi pišejo	289
F. Bezljaj O besedah in imenih	291
Joža Mahnič Domače branje naših dijakov	293
Viktor Smolej Slovaška romantika	298
R. Kolarič Število : številka	304
Ivan Tominec Raba nekaterih glagolov	305
Ivan Tominec O nekaterih prislovnih izrazih	306
Ivan Tominec O treh ljudskih izrazih	306
Tehniška sekcija TK pri SAZU Tehniki že delamo za strokovni izraz	307
F. Jesenovec Pripomba k našemu besednemu redu	308
Kajetan Gantar Morja široka cesta	308
Joža Mezè Nekaj iz prekmurskega besedišča	309

Ocene in poročila

Franc Zadavec Človek — umetnik	310
Joža Mahnič Nova izdaja Cankarja	313

Iz slovanskega sveta

K. T. Nova izdaja Koče Racina	318
R. Š. Kulturne novice iz Poljske	318

Odgovori in pogovori

A. B. Pogovori z bralci	319
-------------------------	-----

Mnogo župnij sem preslušil in veliko vasi prehodil in skušal sem imeti tanko uho za besedni zaklad starih možakov, ki niso bili pismeni. Ko mnogokrat kak ocenjevalec pohvali mojo slovenščino, naj ve, da se je nisem naučil v šoli. Žal mi je le premajhne pozornosti, da si nisem zapisoval imen starih hiš, gozdov, polj in pašnikov. Iz vseh zveni zgodovinsko potrjeno o davnih naših dedih, mnogokrat tudi o tujih priseljencih, ki so jih srednjeveški graščaki priklicali na našo zemljo. Kljub svoji zamudi bi rad podal nekaj drobtin iz svoje rojstne vasi in njene okolice.

Rodil sem se v vasi Dosloviče. Že kot gimnazijec sem se trudil, da bi dognal, od kod je tako vaško ime. Ni mi uspelo. Ko sem bil že v službi, mi po telefonu sporoči knjižničar Rus: »Halo! Zanimiva novica! V stari listini iz 12. stoletja sem zasledil prvotno ime vaše rojstne vasi. Reklo se ji je: Vidoslaviči.« Menda sem od veselja nad tem odkritjem kar v telefon zavriskal.

Ime Dosloviče torej razodeva, da se je v davnini semkaj naselil nekdo iz južnih krajev. V Slovencih takih priimkov ni kaj prida. Ob homatijah, ko so razna ljudstva od vzhoda (Longobardi, Obri in Madžari) vrela proti zapadu na roparske pohode, so se mnogi otimali z begom proti visoki Gorenjski. Skoznje tedaj ni bilo prida cesta in tudi gorovje jo je varovalo. Zato je bila dolina zavetna in zelo pripravna za umik pred divjimi četami v ozko Gorenjsko. Tako se dá razlagati, da se je tudi Vidoslavič ustavil v kotičku ob studencu pod Pečmi in si tam stesal dom. Bržkone ta kot ni bil nič obljuden in zemlja proti jugozahodu do Save še vsa v pušči. Za Slovence je zažarelo upanje, ko je Ljudevit Posavski skušal združiti vse Slovence in tudi Hrvate. Toda deset vojnih pohodov Frankov ga je leta 822 strlo. Ker so Franki obljudene in bogate vasi podjarmili in si ljudstva usužnjili, je bila naselitev Vidoslavičeva na to odmaknjeno puščo gotovo v miru. Krog njega pa so se kasneje začeli naseljevati Slovenci, ki so se izmikali Frankom. Tako je naraslo naselje, imenovano po prvem prihajaju Vidoslaviču — danes Dosloviče.

Stara hišna imena potrjujejo zgodovinsko resnico, da so se krog Vidoslaviča naselili zgolj Slovenci. Ime Vidoslaviča je sicer zamrlo in se danes imenuje edina, najstarejša, še lesena hiša ob studencu pri K r a l j u. Druga imena hiš, ki so vse zidane, nekatere tudi v nadstropja, so takale: Brenc je odvrigel nemški »f« in iz Frenceta postal B r e n c e. K n a f e l j je ime doma, iz katerega je prišel veliki dobrotnik slovenskih dijakov, ki je ustanovil več štipendij za naše visokošolce na Dunaju. Še za moje mladosti so imeli v skrinji pri Knaflju s srebrom okovano palico tega župnika. Nekateri so mislili, da utegne biti priimek Knafelj iz staroslovenščine: gnafej — tkalec. Morda? Druga imena so: K o r e n, Š p a n e c (Županec), R o ž i č, J e š t i n (Avguštin). L a z a r je bil silno podjeten iztrebljevalec lazov, pred leti največji kmet, tudi šolan. N o v i n si je bržkone med zadnjimi postavil dom, zato Novin.

Vsi ti prvotni posestniki kmetje so potrebovali dninarjev, hlapcev, rokodelcev, pastirjev. Zato so radi dovoljevali, da so se nad vasjo v Rebru — na občinski gmajni — naselili novi prihajači. Tudi imena teh hiš mnogo povedo: Z a b o r š t n i k je prišel iz Udnega boršta, D o l e n e c iz Dolenjske, K o k r č a n iz Kokre. Kovač je bil pač zares kovač. Edini kajžar je Gros, ki ima nemško ime. Vsa ta prvotna imena imajo hiše še danes, čeprav je priimek gospodarjev pri vseh spremenjen, n. pr. Triplat, Zupan, Noč, DERNIČ itd. Prvotna hišna imena pa so zgodovinsko potrdilo o prvotnih Slovencih v Vidoslavičih.

Prav tako so se ohranila stara slovenska imena delov gorovja nad vasjo. Takoj nad pašniki — nad Rebrom — se dvigajo strme skalnate P e č i. Valvazor piše, da so bile lepo zeleno obrasle. Ker so bile občinski svet, so si hodili tja po kurjavo revni bajtarji. V čisto so posekali borovce, gabre in tudi drugo drobno grmovje. V štirinajstem stoletju je nastopilo silno deževje. Ker so v posekah korenine strohnele, se je prst z rušo vred podričnila s strmine na Reber. Peči so pokazale gola rebra. Pod Pečmi so pa nastale groblje in usedline. Te usedline imajo skupno ime K r n i č i c e. Lepo vzboklo sedlo tik pod Pečmi je dobilo ime P o d b r u n k (pod obronkom). Peš poti imajo imena: Brinvrh, Smokuški vrh in Gosjak. G o s j a k je sedlo, na obeh plateh z visokimi skalami ograjeno. Ljudstvo trdi, da so ime sedlu dale gosi, ki vsako jesen priletajo čez Karavanke in čez to sedlo na jug prezimovat. Ponoči slišijo ljudje krakanje leteče gosje jate. Ob stezi čez Gosjak stoji velikanska, gladko odkrhnjena skala — S k a v a l i c a. Imenā si ne vem razložiti. Kako je »skava« dala Skavalico (skalico)?

Tudi gorski deli, naj so zasebna ali pa skupna, srenjska last, imajo pristna slovenska imena: Okroglica, Srnik, Stara ramena, Delči (majhne parcele), Jezérca (majhni tolmuni Završnice); Zelenica (planina), Šija (ozka ovčja planina), Kališča (tolmuni). Zelo strmo in grdo pot imenujejo K o v u d r e. Kmečki očanec mi je razložil: »Kaj pomeni? Beseda pove, da ta grda pot kolesa dere in tare.« Mož ima prav. Znani sta mi le dve tujki: Ime gozda Botgovec je nemški Fichtenholz. Frata — golosek za povečanje pašnika — je laška beseda: živa meja, živi plot.

Vsa ta navedena imena so le za zgled, nikakor niso vsa izčrpana.

Za potrditev slovenske naselitve so imena orodja: kladivo, klešče, sekira, vejarica, grablje, vile, motika, žrd, opasilnica, osla, oselnik. Voz ima za vsak del slovensko ime. Kolo ima platišča, pušo, osi, obod, pesto, soro, ročice, oplen, rido, vojnice, za vola jarem, uzdo. Prav tako so do potankosti imenovani deli statev: nogalniki (pedalī), snovalnica, grablje, snutek, votek, posúkljaj, vreteno, cevi, kolovrat, sukalnik itd.

Z nemškimi graščaki so pa prišli tudi nemški rokodelci. Ti so prinesli s seboj za orodje in obleko nemška imena. Tesarsko orodje: cimaraka, puntaka, žatvaka, klanfa, čivežen — žica (Zieheisen), nagležen (priprava za zabijanje na obe plati priostrenih žebļjev), rinčahi, punčahi (čevlji na zavezavo), prej so bile le opanke in cokle. Der lange Andre je danes Logonder. Pri vseh takih imenih se zazna, kako so jih Slovenci znali prilagoditi svoji izreki. Konj je prišel v uporabo za volom, zato ima še danes vsa konjska oprema nemška imena razen sedla in madžarskega komata.

Čeprav so bili stari dedi nepismeni, so imeli občutljivo slovensko uho, zato so nemška imena orodja sicer sprejeli, pa jih po svoje za slovensko uho prilagodili. Danes ob tolikem razvoju in napredku slovenščine pa še srečamo sodobne pismarje, ki v 91 vrstah napišejo 83 tujk, celo v 83 vrstah 124 tujk. Nekaterim je vseč celo, da v govor za ljudstvo vmesijo tujke, ki jih med poslušalci niti en odstotek ne ume. Zato vsa čast jezikoslovcem, ki so pričeli resen boj zoper tak jezikovni ričet.

Za kratkočasje še tole: Vemo, da sta imeni Radovne in Radolice po starem božanstvu Radole. Učence četrtega razreda pa nas je trd nemškutar učitelj zbral na trgu pri vodnjaku. Vrh vodnjaka je bilo v barvah na kositer naslikano: kolo, poleg njega mož v kratkih hlačah in za obema nekaj hiš. Vidite, otroci, pravo ime našega mesta: Rad — Mann — Dorf = Radmannsdorf.

F. Bezljaj

O BESEDAH IN IMENIH

Vsaka beseda ne more biti toponimična baza. Žal nimamo še niti za slovenščino niti za druge slovanske jezike zbranih in pomensko analiziranih vseh tistih osnov, ki pridejo v poštev za izvedbo krajevnih, gorskih, vodnih in ledinskih imen. Ako odštejemo predсловanska imena in izvedenke iz osebnih imen, bi bilo treba po približni cenitvi računati na vsem slovenskem ozemlju z okoli 2000—2500 osnovami. To je zelo veliko, ako pomislimo, da je Miklošič v svojem klasičnem delu Die Ortsnamen aus Appellativen zbral za ves slovanski svet samo 789 toponimičnih baz, od katerih pa seveda pri nas ni najti vseh.

Po navadi so toponimične baze takšne besede, ki označujejo terenske formacije, lastnosti, barvo in kakovost tal, vodo, močvirje, gozd, polje, a tudi človeško delavnost ter imena živali in rastlin. Mnogo redkejša so imena, kakor n. pr. Mitalo (SR V—VII, 1954, 139) ali na Koroškem Sepec, nem. Truttendorf iz imena demona sepec »der Schap«, štaj. nemško die Trud (Lessiak, Carinthia 1922, 29). Pri vseh teh pomenskih kategorijah pa je jezik razvil bogato in pestro sinonimiko, izpolnjeno še s številnimi metaforami. Slovani sicer pri svojih imenih niso razvili toliko fantazije kakor Romani in Germani, vendar najdemo tudi pri nas takšna imena, kakor je n. pr. Zadnja ura, bruhalnik pri Starem trgu, od koder baje pride voda samo ob največjih povodnjih. Težko pa je opredeliti imena tipa Póklek, Póklon, Pókoj, Počiválo, Pokorílo, Pekel in podobna. Tisti, ki so do sedaj pisali o teh imenih, so se zadovoljili samo z ljudsko etimološkimi razlagami. Takšna imena najdemo tudi izven slovenskega ozemlja ter so prav gotovo stare metafore. Nekatera takšna imena lahko pojasnimo s primerjanjem v sosednih jezikih, tako n. pr. Paradiž, ki jih najdemo večkrat na Štajerskem in Dolenjskem (Veliki, Mali Paradiž, Paradiže, Paradišče). Vas Paradiž pri Laškem je omenjena že 1338 das

Pareys, 1421 Paradeys (Zahn, ONB 23). Tudi po Nemčiji so pogostna imena Paradies, skrajšano Pahres, Paris, Pareis (A. Bach, Deut. Namenkunde II, 1, 268) iz romanskega paradisso. To ni v nobeni zvezi z biblijskim paradizem, ampak je v toponomastiki mednarodna metafora za označevanje rodovitnih tal. Obratno služijo imena Lačna, Lačna vas, Lačna gora, Lačna brda, Lačna dolina, Lačni grič, na Koroškem Lačni breg, nem. Hungerrein in večkrat izpričano hibridno ime Lačenperk, Vačenperk kakor nemško Hungern, ki so silno pogostna na nemškem Štajerskem, za poimenovanje revne, nerodovitne zemlje. Imena Počivalo, Počivalé, Počivavnik, Počilo itd. niso samo ob poteh, kot jih razlaga Badjura (Ljudska geografija 293), ampak je treba upoštevati tudi frazo njiva počiva »der Acker liegt brach« pri Pleteršniku.

Luščenje pomena pri posameznih imenskih osnovah je včasih težavno in zamudno delo, je pa koristno in potrebno. Vsaka analiza nam nekaj pove o jezikovni preteklosti. Pleteršnik navaja n. pr. besede čerèn »felsiger Ort«, čerenje »Gestein«, medtem ko imamo csl. čerenъ »trinožnik«, sbh. čèrań »svod nad ogništem«, češ. čeřen »zapeček«, ukr. čeren »Feuerherd«, albansko carâ »Herd, Herdstein«. Ker pa imena Čerin, Čerink, Čerinje, Čerivnik, Čerinsčica, Čerên, Čren, Čerenje, Čerenica itd. niso samo slovenska, ampak so prav tako pogostna tudi v sbh. (Čerin, Čerenje) in v češčini (Čeřenice, Čeřeniště, Čeřený) — tudi nemško Ziering spada sem — lahko sklepamo, da slovenski pomen ni nov, ampak da je ta osnova nekoč pomenila isto kot peč »skala in ognjišče«.

Včasih je silno težko razlikovati med seboj različne osnove. Pleh pomeni »štirioglat košček zemlje« (Dolenje na Gor.), Pleteršnik pozna na pleh orati, »da brazde na eno stran padajo«, v Istri pleh »jedna pola, jedna stran slanine«. Torej so imena Pleh nekaj drugega kot Pleha in Plehuta; apel. pléha »die Glatze, eine kahle Fläche«, plehuta »die Wald-Ackerblösse«. Nemogoče pa je opredeliti imena Plese, Plesi, Pliese, V Pliesih poleg Ples, Na plesi, Plesé, Plesníca, Plesko (gen. s Plieskiga). Ta imena se mešajo z izvedenkami iz osnove pleso »tolmun«. Ker imamo poleg tega tudi besedno družino slov. plésno, plésna, oplésno »Fußsohle«, csl. plésna < *plet-s-na; sbh. plèsmo »late, iz katerih grade premične ograje za drobnico«, slov. tudi plésta »Lagerbaum, Unterlage« in plèst »die Einfassung der Weinpresse«, ki je tudi bogato zastopana v imenih, je nemogoče reči, kje se konča ena in začne druga osnova. V onomastiki imamo pogosto opraviti s homonimi; naj omenim koroško planta »iztrebljen gozd« iz nem. planten, na Primorskem pa planta, plante »z vrstami trte nasajena njiva« iz furlanščine, kar je oboje pogosto v ledinskih imenih. Takšne mešanice bo moglo razluščiti samo skrbno in podrobno zbiranje besed in imen od enega narečja do drugega.

DOMAČE BRANJE NAŠIH DIJAKOV

Domače branje ali, kakor ga po navadi imenujemo, obvezno čtivo pomeni v izobrazbenem, zlasti pa vzgojnem procesu otroka in mladostnika mnogo več, kot si večina ljudi, vštévši pedagoge, navadno predstavlja. Učna načrta za nižjo in višjo gimnazijo predpisujeta leposlovnna dela, ki naj bi jih dijak doma vsako leto prebral, si s tem širil obzorje in se hkrati vzgajal. Dostikrat pa mimo teh dobronamernih prizadevanj šole na oblikovanje otrokove in mladostnikove duševnosti, nazorov in okusa kvarno in usodno delujejo razni izvenšolski činitelji. To se dogaja zlasti tam, kjer ima dijak premalo skrbne ali budne starše in je preveč pod vplivom ulice, slabih prijateljev, filmov in tiska, pa tudi tam, kjer učitelj slovenščine domačega branja ne jemlje dovolj resno ali ne ubira najbolj primernih potov pri njega obravnavi.

Obstoječa učna načrta za nižjo gimnazijo iz 1954. oziroma 1955. leta glede domačega branja za posamezne razrede upoštevata vzgojne cilje naše socialistične šole, vsakokratno duševno stopnjo dijakov in dosedanje tovrstne skušnje pedagogov slavistov. Jasno je, da nista popolna in dokončna, a v glavnem ustrezata, zlasti če pomislimo, da slavist med deli, ki so v načrtih navedena, lahko izbira. Želeti bi bilo le, da bi on in dijak imela pri roki vedno dovolj izvodov v poštev prihajajočih del, se pravi, da bi bile z le-temi dovolj založene naše dijaške knjižnice in sam knjižni trg. Odlično urejevana in mnogo obetajoča zbirka Klasje je zaradi nezainteresiranosti založnice prenehala izhajati. Zdaj jo skuša nadomestiti Mladinska knjiga, ki za tovrstno literaturo kaže več razumevanja.

Nižjo gimnazijo obiskujejo otroci, stari nekako deset do petnajst let. Njih duševnost zahteva posebnega čtiva, tej duševnosti se morata prilagoditi tako učni načrt pri določanju kakor tudi učitelj slovenščine pri obravnavi domačega branja. V njej čustvo in fantazija vidno prevladujeta nad golim razumom in stvarnostjo, prav tako pa tudi težnja po napeti fabuli in celó črno-beli tehniki nad iskanjem kake globlje psihologije, idejnosti in estetike. Zato otroci pri teh letih posebno radi bero pravljice in povesti, deloma tudi epske pesmi, manj pa liriko, ter zayzeto sodelujoč prisostvujejo mladinskim igram. Zlasti jih zanimajo šaljive, ganljive in junaške zgodbe, v katerih nastopajo otroci in živali, dalje dela, ki jim odkrivajo burno zgodovino, neznane tuje dežele ter zanimivosti in odkritja v naravi in tehniki. Tretješolci in četrtošolci imajo poleg izrazite mladinske literature radi tudi temeljna dela naših klasikov in poleg zunanjih dogodivščin jih začenjajo pritegovati že tudi psihološka, etična in socialna vprašanja. Anketa, ki sem jo ob sodelovanju kolegic profesorice za slovenščino izvedel na ljubljanski gimnaziji, je pokazala, da izmed domačih avtorjev nižješolci bero najrajši Finžgarja in Jurčiča, nato pa Bevkove in Seliškarjeve mladinske povešti ter Milčinskega humoreske, izmed tujih pa sta jim najbolj pri srcu Jules Verne in Sienkiewicz, poleg njiju pa še Defoe, Andersen, London in Twain.

Številni med njimi so ob tej priliki prostodušno priznali, da je poleg A. C. Doylea in podobnih avtorjev detektivk njihov prisrčnik Karl May. Z njim so se borili in prodirali med Indijanci, po Balkanu in Orientu ter po načrtu pregoltali vse njegove pustolovske romane, katerih dolgo vrsto naslovov znajo brezhibno na izust. Toda May, ki so ga v tistih junaških deških letih požirali tudi mnogi med nami, mladini ne prinaša kake npravstvene škode, čeprav ji jemlje ogromno za učenje in razvedrilo dragocenega časa in ji kvari izrazni slog, ki bi se lahko s pridom oblikoval pri kakem domačem klasiku. Večjo zaskrbljenost povzročajo izpovedi nekaterih četrtošolcev, ki jim preprosti slovenski pisatelji ne zadoščajo več in v pubertetnem nemiru in radovednosti skrivaj segajo po neprimernem tujem branju: po Boccacciu, Dumasu, Stendhalu, Flaubertu in Zolaju. Do teh avtorjev, ki so z izjemo Dumasa brez dvoma veliki umetniki, a nikakor ne sodijo v četrtošolsko branje, so otroci po vsej priliki prišli takole: Dumasa so pred leti na debelo kupovali v kioskih, za Gospo Bovaryjevo ter Rdeče in črno so dobili skomine v kinu, novele iz Dekameronu jim je nasvetoval že izkušen prijatelj, Človeka-zver pa nepremišljeno dal v roke uslužbenec v javni knjižnici. Kako rešiti ta pomembni vzgojni problem? Starši naj bi otrokom pri teh letih doma odkrito razložili spolne odnose kot nekaj naravnega in lepega. Učitelj slovenščine, ki si je že na začetku gimnazijskega študija znal pridobiti popolno zaupanje svojih varovancev, naj sedaj s strokovnim znanjem, predvsem pa človeško toplino spremlja in usmerja tudi njihovo domače branje. In končno: vsaj večja mesta naj bi dobila posebno mladinsko (ne le pionirsko) knjižnico in prav tak kino, kjer bi pod stalnim strokovnim vodstvom vrteli izbrane filme in izposojali kakovostne knjige zgolj za doraščajočo mladino. Vsi, ki imamo opravka z vzgojo, moramo mladim ljudem ta nerodni prehod v življenje olajšati in jih pravilno usmerjati, če hočemo, da se bo njihova duševnost razvijala harmonično in da bodo ohranili zdrav in veder pogled na življenje.

Nič manj zanimivo ni spremljati našega dijaka v njegovem odnosu do lepe knjige v višji, od pete do osme. Petošolca še vedno privlačujejo dela z živahno in zapleteno ter romantično obarvano zgodbo, folklorna kmečka povest, zlasti pa zgodovinski, potopisni in biografski romani. Te vrste romani in kmečka povest imajo precēj pristašev še tudi v šesti in sedmi, vendarle se v teh razredih vedno očitneje uveljavlja težnja po psihološkem in socialnem romanu realistične smeri. V takšnem romanu študent višješolec opazuje samega sebe, se pogloblja v človeško duševnost, se seznanja z gospodarskimi in družbenimi odnosi v določeni dobi, postaja pa pozoren tudi na pisateljeva oblikovna in izrazna sredstva in značilnosti. V osmi pa v dijaškem čtivu realistični avtorji prešnjega stoletja in tudi sodobniki, Rusi, Francozi, Angleži in Američani, skoraj docela prevladajo. Tabela o branju med višješolci kaže, da najbolj cenijo naslednje tuje pisatelje: Sienkiewiczza (toda le v peti in šesti), Dickensu in L. N. Tolstoja (v vseh razredih) ter Stendhala, Dostojevskega, Remarqua in Hemingwaya (v sedmi in osmi). Naši višješolci, ki se sicer vneto ukvarjajo s športom in se zanimajo za tehniko, kar dosti bero, tudi v gledališče radi stopijo. Pri njihovem domačem čtivu je hudo le to, da

ne pozna pravega razmerja in ravnovesja med tujimi in slovenskimi pisatelji. Domače klasike prebira in ceni le majhna peščica študentov, vsi drugi se navdušujejo predvsem za tuje pisatelje, in sicer zlasti za tiste, ki niso na šolskem seznamu. Od slovenskih pisateljev imajo med višješolci največ pristašev starejši: Jurčič, Finžgar in Tavčar. Novejši in sodobniki so jim skoraj neznani, z izjemo Prežihna v sedmi, zlasti pa Cankarja v osmi, kar prijetno preseneča. Liriko beremo in obdelamo večidel že v šoli, tako da za domače branje skorajda ne prihaja v poštev.

Ob dejstvu, da med našimi višješolci ni pravega zanimanja za narodno književnost in kulturo, se velja resno zamisliti, poiskati je treba vzroke zanj, prav tako pa tudi pripomočke, da žalostno stanje, kolikor je splošno, popravimo. Zakaj se študenti zanimajo in navdušujejo za tuja slovstva, zanemarjajo pa domače? Prepričan sem, da se jih velik del naivno in lagodno domišlja, da domače avtorje dovolj pozna, če jih je nekaj prebral v nižji. Mnogi pa tudi izjavljajo, da je v tujih literaturah večja izbira snovi, da globlje razkrivajo življenjsko problematiko in da so tudi tehnično in izrazno bolj dognane in prefinjene. Takšnih izjav je deloma kriva precejšnja suša, ki že vrsto let vlada v našem izvirnem leposlovju, pomanjkanje resničnih umetnin z velikimi človečanskimi in oblikovnimi kvalitetami, ki bi brez dvoma prišle tudi v roke naših študentov, jih prevzele in navdušile; namesto njih pa jim naš knjižni trg nudi poplavo prevodov, res da večinoma izbranih in dobrih, toda vendarle samo prevodov. Vzroke za boleči obravnavani pojav pri naših srednješolcih pa je iskati še drugje: v tistem splošnem, včasih že kar nezavednem oboževanju vsega tujega, ki se je pri nas, zlasti med meščanstvom, po tej vojni tako razbohotilo in zajelo prav vse panoge javnega življenja od mode in navad pa do umetnosti in življenjske miselnosti. (Anketo smo izvedli na gimnaziji, kjer so skoraj vsi dijaki po socialnem izvoru iz nameščenskih ali celó meščanskih družin.)

Nikakor ne mislim, da bi mladino morali in mogli vzgajati na osnovi same narodne književnosti in kulture, kajti tudi ta ne živi in ne raste zgolj iz domačih korenin in zemlje, ampak v stalnem, čeprav nevidnem oplajanju s svetovno. Pač pa mi gre za zdravo ravnovesje tega, kar ima svetovna literatura najbolj močnega, plemenitega in naprednega; in pa domačih samorodnih prvin, ki izražajo specifičnost slovenskega duha in so dediščina naših največjih mož. In če je v našem današnjem srednješolcu premalo duha Prešernovega, Levstikovega, Cankarjevega, potem smo tu precej zagrešili tudi mi pedagogi slavisti oziroma razmere našega srednješolskega življenja. Kriva so naša literarnozgodovinska predavanja, kadar se omejujejo na šablonske in površne oznake naših piscev in so premalo pripravljena, življenjska in mikavna, da bi mogla pritegniti mladega človeka. Najnovejšemu razdobju naše slovstvene zgodovine, razdobju po moderni, ki bi s svojo notranjo problematiko morda najbolj pritegnilo današnjega študenta, je v učnem načrtu odmerjeno eno samo polletje. Ker zaradi vskladitve našega dela z zgodovinarji tega žal ne moremo spremeniti, bo treba pomembne pisatelje od leta 1918 do danes vsaj v večji meri uvrstiti med obvezno branje za sedmo. Profesor in dijak nadalje še vedno pogrešata znanstveno neoporečne in poljudno

napisane slovstvene zgodovine, ki bi bila obema zanesljiva vodnica do idejnih in estetskih vrednot v domači literaturi. Tudi seminarji, ki jih že dolgo nimamo, bi nam dali potrebnega časa in prilike, da bi z razredom živahno spremljali in ocenjevali tekoče slovstvene in kulturne pojave v domovini. Vsakdo izmed nas pa more že danes med dijaki povečati zanimanje in ljubezen za slovensko književnost s problemsko zasnovanimi predavanji, prodornimi analizami leposlovnih tekstov in s tem, da mladino navaja k domačemu branju ter to branje tudi skrbno spremlja.

Mladega človeka je treba za lepo knjigo vzgajati že od zgodnjih otroških let. Že dete v predšolski dobi zna spoštovati knjigo, čeprav jo pozna le po zunanji opremi in njeno notranje bogastvo le sluti, če raste v kulturnem okolju in starše pogosto videva s knjigo v roki. Takemu otroku se bo nato v ljudski šoli zdelo nerazumljivo in nedopustno, če bo njegov tovariš s knjigo grdo ravnal, po njej čečkal, jo mazal in ji vihal robove, kajti njemu samemu bo vedno bolj neločljiva prijateljica: naučil se je že brati in zato osvaja tudi njeno preprosto vsebino. Hvaležno gradivo, voljno za oblikovanje, je tak otrok, ko ga dobimo v svoje varstvo na srednjo šolo; z njim vred pa dobimo žal tudi otroka staršev, ki jim nikdar ni bilo bogve kaj do lastnega izobraževanja in so seveda tudi malega v tem pogledu zanemarjali. Pri tem drugem bo naše vzgojno delo seveda neprimerno težje, zahtevalo bo več ljubezni, domiselnosti in potrpežljivosti.

Ko v začetku šolskega leta objavljamo naslove del za domače branje, moramo zlasti v prvih razredih, po potrebi pa tudi v višjih, dati dijakom osnovne napotke o tem, kako naj bero. Povedati jim je treba, naj knjig, kot se navadno dogaja, brezglavo ne požirajo, ampak jih bero počasi, s premislekom in z beležnico ter svinčnikom v roki. V teh letih so otroci tudi prepričani, da leposlovno delo že poznaš, če poznaš golo zgodbo in njene zaplete ter imena nastopajočih oseb. Zato jim povejmo, da so v povestih važne še druge stvari: kraj in čas dogajanja, predvsem pa značaji oseb in družbene razmere. Iz vsega tega naj končno izluščijo osrednjo misel, ki jo je pisatelj hotel poudariti, idejno jedro celotnega dela. Že med branjem pa naj si v beležnico zapisujejo tehtne življenjske izreke, pristne ljudske izraze in slikovite pisateljeve primere. Nižješolci naj poleg vsega tega doma čim pogosteje bero na glas, da se privadijo gladkemu in, kolikor se da, tudi občutenemu branju, kajti mnogi med njimi se v ljudski šoli niso naučili spodobno brati.

Bere naj po možnosti ves razred hkrati isto knjigo, ki pa seveda mora biti v zadostnem številu izvodov dijakom pri roki. Določenega dne v mesecu naj otroci prineso v šolo zapiske o prebranem delu, ki naj bodo oblikovno lični. Nekateri jih na lastno pobudo tudi okrase s kar okusnimi ilustracijami in vinjetami. Zapiski naj obsegajo kratko oznako knjige, in sicer po zgoraj navedenih točkah: kraj in čas dogajanja, potek glavne zgodbe, značaji oseb, miselno jedro. Pri obsežnejših tekstih, n. pr. zgodovinskem ali utopičnem romanu, naj se dijaki pri obnavljanju fabule ne izgublajo v podrobnostih. Zato naj vsebino z nekaj preprostimi in jedrnatimi stavki (ne pa z vrsto zamotanih period) zapišejo šele tedaj, ko so prebrali že celotno knjigo. Pri zbirkah pravljic, orisov

(Erjavec, Živalske podobe) ali črtic (Cankar, Moje življenje) naj označijo le po nekaj izbranih primerov, ki se jim v knjigi zde najlepši. Pri teh zapiskih sta vedno važna tudi jezik in pravopis; kakor pri rednih domačih vajah se dijak tudi tu uri v pravilnem pismenem izražanju.

Ko prineso v šolo zapiske o domačem branju, posvetimo uro ali dve skupni ustni obravnavi. Vodimo jo mi, sodeluje naj pa prav ves razred! Obravnavaj naj bo vsestranska in izčrpna. Pokazalo se bo, da je po individualnem branju še marsikom to in ono ostalo nejasno. Morda samo kaka beseda, manj rabljena ali vzeta iz narečja. Še bolj verjetno zemljepisna lokalizacija povesti, zlasti pa družbene in kulturne razmere v določeni dobi. Z dijaki je treba ponovno razčleniti dejanja, nagibe in značaje nastopajočih oseb. Prav tako pa tudi izluščiti miselno in vzgojno jedro, ki ga je pisatelj nevsiljivo skrnil v svoje delo (materinska ljubezen, zvesto tovarišstvo, človek si podreja naravo, borba proti socialnim krivicam, borba za svobodo domovine, znanost v službi človeštva itd.). Tako se bodo otroci ob zaokroženih delih iz domačega branja še bolj kot pri krajših odlomkih v šolskih berilih učili opazovati, sklepati in vrednotiti, širili si bodo obzorje, oblikovali značaj in tudi že brusili okus. Razpravo o prebranem delu pa bomo mogli z dijaki uspešno voditi seveda le tedaj, če ga dodobra poznamo in smo ga prej sami prebrali. Pri stoterih obveznostih, ki jih nalagajo slavistu, in pri pehanju za postranskimi zaslužki, pa bo za takšno pripravo težko vedno našel potrebnega časa.

Dijaške zapiske o domačem branju je treba tudi pregledati. Po navadi jih zaradi prezaposlenosti, včasih pa tudi iz malomarnosti le vidiramo, postrojene kot vojake na robu klopi. To je seveda odločno premalo. V zbornico ali na dom moramo redno jemati vsaj zvezke tistih dijakov, ki so v pismenem izražanju slabi ali nezanesljivi. Le-ti slovenskega jezika ne bodo obvladovali nikdar, če jim stalno ne bomo dajali vaj in jim hkrati teh vaj pregledovali. Za preskušnjo, če so določeno knjigo doma res samostojno, skrbno in razumno prebrali, in za utrjevanje tistega znanja, ki so si ga pridobili ob skupni obravnavi z razredom, pa bomo dijakom tudi pri običajnem vsakdanjem spraševanju za ocene postavili po kakšno vprašanje iz domačega branja. Prav tako bo zelo koristno, če bomo kdaj pa kdaj pisali tudi šolsko nalogo, ki bo zgoščena obnova celotnega prebranega dela ali samó posebno razgibanega prizora ali pa oznaka karakterno pomembnega junaka.

Podobno moramo ravnati pri obravnavi domačega čtiva tudi v višji, kjer študenti iz lagodnosti in kljubovalnosti predpisanih del pogosto ne bero in tudi zapiske o njih radi drug od drugega prepisujejo. Takšni pojavi, ki so izraz mladostne neurejenosti in nezrelosti, nam ne smejo vzeti poguma, kajti slavist se mora v višji zavedati svoje posebno odgovorne naloge: V mladem človeku, ki zapušča šolo in odhaja v življenje, mora vzgojiti sposobnost za samostojno kritično presojo literarnih del, dalje globoko in trajno ljubezen do resnično lepe knjige in vsaj pravičen, če že ne ponosen odnos do domače književnosti in kulture. Bolj kot v nižji je treba tu dijaku približati in osvetliti oblikovno in izrazno stran umetnin, kompozicijo in slog, hkrati pa tudi globlje

prodreti v njih družbene, etične in filozofske vsebinske prvine. Pod smotrnim vodstvom bo študent polagoma lahko sam presodil, če je določeno delo v estetskem pogledu dognano ali šibko, idejno napredno ali nesprejemljivo, življenjsko pristno in prepričljivo ali pa papirnato blede in izumetničeno. S teh vidikov bomo mlademu človeku pokazali tudi slovenske pesnike in pisatelje od Linharta do Prežih, pa bo moral pošteno priznati, da imamo Slovenci vrsto umetnikov domačega formata, ki nam vedo v prikupni obliki marsikaj tehtnega povedati o našem narodnem življenju, poleg njih pa tudi Prešerna, Cankarja, Župančiča in morda še katerega, ki bi spričo globoke človečanske vsebine in dognane umetniške oblike svojih del prenesli tudi najstrožja merila in jih lahko mirno uvrščamo tudi med vrhove svetovne književnosti. Ravno tako ljubezen in pažnjo moramo posvečati tudi drugim južnoslovanskim literaturam.

Naš srednješolec bi se pod samim vplivom naše dobe, dobe naglega tempa življenja, menjavajočih se vrednot ter zunanje, mehanizirane civilizacije utegnil razviti v brezbarvnega kozmopolita ali celó samoljubnega individualista. Da se te nevarnosti časa reši, mu je treba trdne zakoreninjenosti v resnični notranji kulturi, ki črpa iz idejnih in etičnih vrelcev socializma in slovenstva. Do te zakoreninjenosti naj mu dobrohotno pomagata naša družba in šola z vsemi svojimi pozitivnimi prizadevanji in sredstvi ter vsakdo izmed nas s svojim strokovnim in metodičnim znanjem ter iskreno človeško prizadetostjo.

Viktor Smolej

SLOVAŠKA ROMANTIKA

Ob stoletnici Štúrove smrti

Slovaki so do druge polovice 18. stoletja kot knjižni jezik uporabljali češčino in vnašali vanjo zdaj več, zdaj manj slovaških jezikovnih črt. Prvi, ki je skušal uzakoniti slovaščino kot samostojen knjižni jezik, je bil prosvetljenec Anton Bernolák, katoliški duhovnik (1762—1813). Za osnovo svoji reformi je vzel zahodnoslovaško narečje, kakor se je oblikovalo v poseben knjižni uzus v knjigi in duhovskih ustih rekatolizacijske zahodne Slovaške, upošteval pa je tudi nekaj potez sredneslovaškega govora. Z jezikoslovnimi knjigami ter epohalnim slovarjem (v petih knjigah) je ustvaril zanesljivo osnovo svoji zamisli. Ker pa je njegova reforma temeljila na obrobnih slovaških govorih in ker se je zanj zaradi verske razcepljenosti zavzel skoraj izključno katoliški del Slovakov, a še ta ne v celoti, reforma ni obveljala.

Čas je dozorel sredi prve polovice 19. stoletja. Glavni organizator gibanja za uzakonitev živega slovaškega govora v knjigi ter glavni delavec za izoblikovanje modernega slovaškega naroda je bil profesor L'udovít Štúr (1815—1856). S pastorjema Jozefom Miloslavom Hurbanom in Michalom Miloslavom Hodžo se je poleti 1843 dogovoril, da uvedejo v knjigo ljudski jezik sredneslovaškega narečnega področja, ki bodi zapisan po načelu: »Piši, kakor govoriš!« Naslednje leto so štúrovci, kakor

so se imenovali po svojem voditelju slovaški romantiki, izdali prvo v moderni slovaščini tiskano knjigo almanah Nitro. Tako je leto 1844 rojstno leto slovaškega slovstva in slovaške avtonomne kulture. S tem, da so za knjižni jezik izbrali središčni ljudski govor ter uzakonili fonetski pravopis, so se odločno odvrnili od vse preteklosti ter postavili temeljni kamen za razvoj žive nacionalne kulture. Proti štúrovski reformi se je postavil del konservativne evangeličanske duhovščine, ki jo je z vso ihto vodil Ján Kollár. Slovak Kollár, s katerim je bil podobnega mnenja Slovak Šafárik, je hotel, da bi Slovaki nadalje ohranili češki knjižni jezik, oziroma si je v duhu panslavizma prizadeval, da bi iz češčine napravili češkoslovaščino. Kakor Čehi v svojem jezikovnem in kulturnem razvoju niso mogli nazaj, ravno tako je slovaški narod moderne dobe moral izoblikovati samostojno nacionalno kulturo in samostojen nacionalni jezik. Tudi starejši del katoliškega izobraženstva je bil proti Štúrovi reformi in je skušal vztrajati na Bernolákovih osnovah. Mladina pa je šla za Štúrom. Njegova jezikovna reforma je obveljala. V naslednjih letih so sicer konservativni elementi Štúrovo dosledno fonetsko načelo, po katerem naj bi se pisala slovaščina, izkrivili, ko so vnesli v pravopis nekaj v zgodovinskem, zlasti češkem pisanju uveljavljenih potez, toda bistva niso spremenili: izhajajoč iz demokratičnega načela romantike, da imej vsak narod svojo kulturo in svoj jezik, so v Štúrovi dobi pognale korenine celotnemu nacionalnemu razvoju slovaškega naroda, posebej razvoju slovaškega slovstva.

Štúr, Hodža in Hurban predstavljajo organizacijsko jedro romantičnih zasnov in dejanj na Slovaškem, vendar so vsi kakor iz nacionalne dolžnosti skušali prispevati tudi v zakladnico leposlovja. Največ je v tem dosegel Hurban (1817—1888). V svoji poeziji s slovaškimi in slovan-skimi nacionalnimi temami se je večkrat iztrgal iz golega buditeljskega hotenja ter res napisal nekaj toplih pesmic na rodno deželo. Pomembnejši je kot prozaik. Medtem ko v zgodovinskih povestih idealizira junake in Slovaško, imajo njegovi sodobni potopisi in novele že tudi realistične poteze. Hurban je dalje pomemben kot organizator prvega slovaškega almanaha Nitra, ki smo ga že omenili: medtem ko je prvi letnik 1842 izšel v češčini, pomeni drugi letnik, leta 1844, prvo v moderni slovaščini tiskano knjigo. Hurban je 1846 ustanovil prvi slovaški slovstveni časopis Slovenskije Pohladi na vedi, umeňja a literatúru (Slovaški pogledi na znanost, umetnost in slovstvo), ki z daljšim presledkom med 1853—1881 izhaja do današnjega dne. Vanj je prispeval mnogo člankov in kritik ter z njimi bistveno vplival na izoblikovanje slovstvenega obraza sodobnikov. Hodža (1811—1870) je zaslužen predvsem kot polemični branilec Štúrovih jezikovnih reform. Štúr je v posebnih knjigah branil ustoličenje srednje slovaščine v knjigi, pisal pa je tudi lirske in epske pesmi. Z avgustom 1845 je začel izdajati glasilo svojega gibanja, politični list Slovenskije Národňje Novini (Slovaški narodni časnik) z leposlovno prilogo Orol Tatránski.

Kakor je bil idealni slovaški jezik naravnost utelešen v ljudski poeziji, tako je postala ljudska tvornost v vezani in nevezani besedi štúrovskim romantikom vzor in vzgled pri ustvarjanju umetne poezije. Na-

ravnost iz ljudske tvornosti, iz njenega jezika, sloga, vsebine in duha, je pognala poezija pastorja Sama Chalupke (1812—1883). S tem ljudskim tonom in duhom pa se je družila štúrovska nacionalna budniška nabreklost, slovaški narodni patos in slovanska širina. Chalupka je najbolj grmeči nacionalni retorik in bard Štúrovega pokolenja. Pozni klasicizem in zgodnja romantika — tu je tipičen Ján Kollár v svoji »Slave hčeri« — sta slikala Slovane kot golobičji narod kmetov in pastirjev, ki nočejo boja, ne trpe krvi in celo nasilje premagujejo z mesijanskim človekoljubjem. Pri Chalupki je ta elegični pasivizem in naivni pacifizem zginil. Nadomestila ga je izrazito uporna, patetična junaška kretnja in kričeča beseda o slavi, krvi, zmagi in smrti v boju proti nasilju in nesvobodi. Chalupka je spesnil tudi nekaj romanc v ljudskem tonu.

Iz ljudskih pripovedk ter pod vplivom svetovne romantične epike, posebno pa pod vplivom Čeha Karla Hynka Máche, je ustvaril večjo lirsko-epsko kompozicijo Ján Botto (1829—1881, inženir). To je pesnitev Smrt Jánošíkova (nastala 1847, tiskana 1862). Jánošík, ki je slovaškemu ljudstvu simbol socialnega trpljenja in zato tudi obče človeškega upora, je romantiku Bottu simbol borca za nacionalno svobodo. Obenem ob njem plete refleksije o osebni svobodi, o življenju in smrti. Botto je ustvaril tudi najlepše umetne balade v duhu ljudske poezije.

Zaradi »razglašene slave« je treba omeniti še dvoje imen. Samuel Tomášik (1813—1887, pastor) je pisal pesmi in prozo; vseslovansko slavo si je pridobil s pesmijo, ki je danes, delno prirejena, celó jugoslovanska državna himna. To je »Hej Slovani«. Nastala je 1833 v češčini pod naslovom Na Slovane, njen prvi verz pa se je glasil: »Hej Slovani, naš slovanski jezik še živi!« Pesem se je porodila Tomášiku v Pragi, kjer se je ustavil za nekaj dni na svoji poti na študije v Nemčijo. Ker je povsod v mestu prevladovala nemščina in jo je razen iz ust vajencev in pomočnikov slišal tudi v gledališču, mu je planil iz srca protest in obenem vera v prihodnost narodnega jezika. Ko je bila pesem 1838 prvič objavljena (zdaj poslovačena) in je privzela za napev melodijo »pesmi poljskih legij« »Poljska še ni propadla«, se je ko vihar razširila po vsem slovanskem svetu. (V tem smislu popravi str. 160 našega časopisa.) Leta 1844 je spesnil slovaško nacionalno himno Nad Tatro se bliska pesnik Janko Matúška (1821—1877, pravnik v upravni službi). S to budnico je hotel izraziti prepričanje, da bodo viharji nad rodno deželo prenehali in da bodo po odhodu Madžarov Slovaki svobodno zaživel in svojih tleh.

Štúrovci so bili po svojem poreklu mali meščani in so za svoje ideje pridobivali predvsem maloštevilno nastajajočo slovaško buržoazijo. Izvir nacionalne moči in poroštvo prihodnosti pa so pravilno videli v slovaškem kmetem ljudstvu. Zato je tudi to ljudstvo s svojim gmotnim in duhovnim svetom predstavljalo štúrovstvu neizčrpen vir pesniških navdihov. To smo videli že pri Chalupki in Bottu, najviše pa se je v domevanju in opevanju ljudskih prvin slovaštva povzpел pesnik Andrej Sládkovič (1820—1872). Medtem ko sta onadva precej ostajala pri romantično-folklorističnem dojemaju ljudskega bajaranja in ga presajala v umetno poezijo, je Sládkovič kot človek in kot pesnik romantik to ljudsko poezijo prerasel. Sládkoviča je takoj v prvih letih študija po-

tegnila v svoj krog Štúrova magična osebnost ter vizija nacionalnega sproščenja. Njegova zgodnja šola je bil Kollár, doraščal pa je v dobi visoke romantike, v znamenju vzorov, ki so jih predstavljali predvsem nemški romantiki in Puškin. Kot pastor je živel sredi mehke, samotne, poetične Srednje Slovaške, v neposrednem stiku s pastirskim in kmečkim ljudstvom, brez tragičnih osebnih peripetij. Iz njegovih refleksivnih in miselnih pesmi govori sprva precej duhovnik filozof. V prvo obdobje spada tudi njegova lirski pesnitev »Marína«, ki pa daleč prekaša ostalo tedanje poezijo. Drugi vsebinski in miselni krog tvorijo Sládkovičeve pesmi o nacionalnem prebujenju. Izražajo mladostno vero v prebujajoče se ljudstvo, pesnikovo zaverovanost v neugnani polet nacionalne misli, kot se je izkristalizirala v Štúrovem pokolenju, pa tudi zaskrbljenost ob obupnem narodnem položaju zaradi rastočega sosedovega pritiska. Najmočnejše je nacionalno vero izrazil v svoji drugi pesnitvi »Detvan«. Tretji čustveni in miselni krog pri Sládkoviču je slovanski. Iz elegičnega historizma Jána Kollára, iz žive vere v slovansko sorodstvo ter zlasti iz toplega občutja bratstva z Jugoslovani, s katerimi se je srečaval v Bratislavi, je rasla slovanska pesem, ki izvira iz slovaškega občutja in se pretaka v človečansko čustvovanje.

Glavni Sládkovičevi deli sta že omenjeni pesnitvi »Marína« in »Detvan«. »Marína« (1846) ima naslov po dekletu, glavnem predmetu opevanja. Ko se je Sládkovič mudil na študijah v Nemčiji, se mu je ljubica poročila z drugim. Ko pa je pesnitev ustvarjal, ga je že osvajala podoba novega dekleta, ki naj bi postalo njegova življenjska družica. Tako »Marína« ni pesem o tragiki odklonjene ljubezni, temveč pesem o slovesu od prve ljubezni v pričakovanju nove. Ob ljubezni do dekleta se mu iz pokrajine in njenih naravnih lepôt, med katerimi je brezskrbno preživil prva službena leta, poraja ljubezen do domače zemlje, doma, domovine. »Marína« je apoteoza mladosti in ljubezni ter slavospev domači zemlji. Obliko je pesnik ustvaril sam: pesnitev je spesnena v 300 kiticah desetvrstnicah, ki jih povezujejo spreminjave rime. Vendar pesnitev zaradi te na videz enolične oblike ni monotona, nasprotno vsa zvenča in sproščena, živahna v ritmiki in pjoča v stikih. Po štúrovskem romantičnem kanonu poezija namreč ni bila togo vezana na izbrano metrično obliko. Obvezno je bilo samo to, da šteje vsak verz enako število zlogov in da v vsakem verzju en sam določeni zlog na sredi nosi besedni naglas. Takô besedni naglasi niso bili vezani na določeno mesto. Ta način je razbil vsako togo metriko in jo nadomestil s sproščeno ritmiko. Primerjaj zadnjo kitico pesnitve v izvorniku in prevodu:

Marína moja! teda tak sme my,
ako tie božie plamene,
ako tie kvety na chladnej zemi,
ako tie drahé kamene;
padajú hviezdy, aj my padneme,
vädnú tie kvety, aj my zvädneme,
a klenoty hruda kryje:
ale tie hviezdy predsa svietily,
a pekný život tie kvety žily,
a diamant v hrude nezhnije!

Marína moja! taki smo mi,
kakor ti božji plámeni,
kakor ti cveti na hladni zemlji,
kakor ti dragi kámeni;
padajo zvezde, i mi pademo,
vенеjo cveti, i mi zvenemo,
a bisere gruda krije:
toda te zvezde so le žarele,
in lepo življenje cvetke živele,
in diamant v grudi ne zgnije!

Druga Sládkovičeva pesnitev je »Detvan« (nastal 1847, tiskan 1853). Verzna in kitična oblika je ista kakor pri »Maríni«, samo da so kitice komponirane v pet spevov. »Detvan« je lirsko-epska pesnitev, okvirno sicer postavljena v dobo kralja Matjaža, ki tu tudi dejansko nastopa, v bistvu pa je to idilična proslava slovaške srednjegorske pokrajine ter njenega kmečko-pastirskega prebivalstva v pesnikovem času. Detva je sredneslovaška planinska pokrajina, katere značilnosti so ovčje črede, pastirski stanovi, razpotegnjeni široki lazi ter samosvoje, samozavestno, prirodno, ponosno kmečko-pastirsko ljudstvo, v slovaškem nacionalnem občutju nekaj podobnega kakor na Slovenskem Gorenjci. Sládkovič je hotel v »Detvanu« umetniško upodobiti neoskrunjeno slovaško naravo ter njej enako neoskrunjeno slovaško ljudstvo in s tem pokazati, kje je vir slovaške narodne moči in kje so osnove slovaški nacionalni prihodnosti. Glavna oseba Martin z Detve mu je simbol te zemlje in prispodoba slovaškega življenjskega zdravja, neusahljive narodne moči ter duhovne ustvarjalnosti. Ob strani mu stoji dekle Elena, ženski pol. Dogajanja je v pesnitvi malo. Največ je domala žanrskih slik, ki poustvarjajo podobo ljudi in pokrajine (dekliški ples, pastirske igre, planinski stan, večerni gozd, vaški sejem, Matjažev grad, fantovsko vasovanje idr.). Med slike je vtkana pesnikova refleksija, ki razmišlja o narodnem značaju, o genialni ljudski tvornosti, ki je poroštvo prihodnji nacionalni umetnosti, o neuničljivem viru nacionalnih sil itd. Poveličevanje kmečko-pastirskega ljudstva, ki je jedro slovaškega naroda, izpričuje izrazito demokratično usmerjenost Sládkoviča in štúrovcev. V nasprotju z zaljubljenostjo v starine, ki je bila v romantiki precej modna, poudarja Sládkovičeva pesnitev, da slovaškemu narodu prihodnosti ne zagotavlja slavna preteklost, temveč živa sedanost, neizrabljena in čista moč, ki je v njem samem. Po obliki je »Detvan« bolj epski kakor »Marína«. Tudi lirske odstavke povezuje rdeča nit dogajanja. Ritem je trši, ker je trša vsebina, a verz je enako razgiban in pojoč kakor v »Maríni«.

Pesniška lepota, kot se očituje v »Maríni« in v »Detvanu«, do danes ni izgubila svoje sočnosti in prepričljivosti. Ker sta pesnitvi nastali komaj nekaj let po uzakonitvi slovaškega knjižnega jezika, tudi po tej strani izpričujeta genialno nadarjenost ustvarjalca.

Drugi veliki romantični pesnik je bil J a n k o K r á l' (1822—1876), v nasprotju s sodobniki, zlasti s čudovito harmoničnim Sládkovičem, izrazito tragična osebnost, tragična po pesniškem občutju in zaradi življenjske usode. Nemirni duh se mu je zgrozil nad tem, kar je videl v pesniških vizijah in kar se mu je pokazalo v resnici. Ob velikih vprašanjih, ki jih je zastavljal čas, se mu je v iztrganih, apokaliptičnih slikah odkrivala domača in evropska majhnost.

Po poklicu je bil pravnik in pristaš levo orientiranega mladega meščanstva. Prizadeval si je, da bi doma izzval revolucionarni odziv na časovne probleme, na Madžarskem pa prišel v stik z radikalnim Petöfyjevim krilom. Ni se mu posrečilo ne prvo ne drugo. Štúrovci so se kmalu znašli na strani dunajskega dvora, košutovci pa so s svojim protislovaškim in protislovanskim sovraštvom, ki so ga vcepili madžarskemu nacionalizmu, odbili vse, ki niso bili za tedaj rojeni madžarski šovinizem.

Ko je Král' podžigal slovaške tlačane k upor in obračunu s fevdalno gospodo, so ga košutovske oblasti vrgle v ječo, iz katere ga je po devetih mesecih osvobodil šele — cesarski general Windischgrätz. Pod Bachovim absolutizmom si je komaj našel košček kruha v državni službici. Umrli je zapuščen in neznan, javnost je pozabila celo na njegov grob in njegovi vnuki so nosili že pomadžarjeni priimek.

Král' je objavljajal pesmi le nekaj let, večina pa jih je ostala v rokopisu. Král' je upornik evropskega okvira, glasnik razklanosti, kakršna je v človeku in izven njega, vizionar, pesimist, klicar po samoti in prerok revolucionarnih prelomov, sorodnik Máche, de Vignyja in Lermontova. Njegova čustveno in miselno prekipevajoča polnost, skozi katero dero tokovi domače dežele in svetovnih prostranstev, si je ustvarila tudi divje pisano mnogovrstnost oblike in verza: njegovi drobni in široki verzji kažejo celo vrsto slogovnih elementov od zgodnje romantike do realizma in celo naturalizma. Njegova metaforika nima primere v štúrovski literaturi in je v prvi ČSR pokolenju »poetistov« pomenila vzor in vzgled, tako, kakor je bila njegova socialna pesem prva glasnica slovaške socialne revolucionarne poezije. V prvih letih svojega pesnjenja, ki pomenijo obenem prva leta štúrovskega nacionalnega razmaha, je zasnoval pesnitev »Drama sveta«, katere odlomki nam pričajo, kako je hotel v lirskih, lirsko-epskih ter dramatskih verzih upodobiti svojo vizijo stvarnega in notranje videnega sveta, ko iz propada vodi Evropo v novo prihodnost slovanstvo. To je Král'ova prva, začetna faza. Od subjektivizma, svetobolja in skepse je v nadaljnji fazi preko krščanskega anarhizma in pasivnega slovanskega mesijanizma preraščal v revolucionarni realizem mlade Evrope. Janko Král' je prvi slovaški poet, ki prestopa domače meje. Njegova pesniška beseda ima korenine v ljudski govoric in poeziji, toda v ognju njegove genialnosti se je usposobila za umetniško orodje visoke misli in najglobljih čustvovanj.

Romantika je vzbudila predvsem liriko, vendar predstavlja dobršen del slovaške romantične poezije tudi epika v vezani besedi. Epske pesmi so pesnili skoraj vsi pesniki štúrovskega obdobja, tudi Janko Král'. Proza, ki je ni malo, pa poezije še zdaleč ne doseza. Romantični prozi je bila ljuba predvsem zgodovinska snov, ki jo je pisatelj po svoji pesniški zamisli preoblikoval ter ustrezno svoji miselni potrebi dopolnjeval. Slovaška novela in povest imata svoje vzore v Scottu. Predstavnik te zgodovinske povesti in novele je J á n K a l i n č i a k (1812—1871, profesor). V svoji zrelejši prozi se je že trgal iz romantičnega lirizma in heroizma ter rastle v smer realističnega podajanja razmer in ljudi. Najboljša je povest »Restavracija« (= volitve županijskega uradništva, 1860). Tu je predstavil galerijo tipov iz maloplemiškega in uradniškega sveta v trenutku, ko se menjavajo nosilci in predstavniki županijske oblasti. V povesti je kot slogovno sredstvo uspelo uporabil ljudska rekla in pregovore. Mojster je v dialogu.

Za propagando svojega nacionalnega programa so seveda štúrovci uporabili tudi oder. Bili so prvi, ki so na oder uvedli slovaščino. Igre in drame so nastajale največ šele po padcu Bachovega absolutizma. Vsebinsko so predvsem zgodovinske ter narodopisne. Imenoma bodi omenjen

samo Ján Palárik (1822—1870, katoliški duhovnik), ki si je s svojimi ljudskimi igrami pridobil veliko popularnost. Z igro »Drotár« (»Piskrovez«) so 1863 celo odprli hrvatsko narodno gledališče v Zagrebu. »Piskrovez« (1860) ter igra »Pomirjenje ali dogodivščine pri dožetkih« (1862) še danes najdeta pot na oder, ker sta napisani odrsko spretno in ugajata zaradi konkretnih oseb ter optimizma, ki ga diha rahlo idealizirano ljudsko življenje.

Tesno omejeni prostor me je pri orisu slovaške romantike nujno vodil v poenostavljanje. Predstavil sem le nekaj glavnih ustvarjalcev in poudaril nekaj bistvenih potez. Kljub temu smo videli, kako je romantika pri Slovakah eno najpomembnejših in najplodnejših obdobj njihove nacionalne literature in kulture sploh.

SLOVNIŠKE IN PRAVOPISNE DROBTINE

Število : številka

Matematiki in matematično misleči ljudje natančno ločijo obe besedi: številka je pisno znamenje za število, kakor je črka znamenje za glas.

Pri samostalnikih samih v pomenski ločitvi še ni velikih težav, dasi se oba izraza tudi med seboj zamenjujeta: n. pr. številke nam povedo to in to, prav: števila nam povedo. Ta zamenjava mora biti že stara. Latinščina pozna samo numerus za naše »število« in »številko«. V pozni latinščini so za oznako številke rekli nota numeri »znamenje za število«. Ločitev med »številom« in »številko« je prišla od Arabcev (arab. zifron »ničla«). Nem. Ziffer, ital. cifra, franc. chiffre, angl. cipher so torej arabske izposojenke iz srednjega veka. Slovenska izposojenka cifra je prišla k nam preko nemščine, kakor dokazuje začetni »c«. Ko so pa naši puristi v prejšnjem stoletju začeli čistiti slovenščino, so tudi za »cifro« morali najti domač izraz. In tako so k čr-ka, ki so si jo razlagali iz črt-ka (Pleteršnik), napravili tudi števil-ka k »število«. Toda beseda število je samo slovenska, mlajša tvorba. Starejši slovenski slovarji imajo še prvotno slovansko čislo (od glag. čisti, čitati) v pomenu »število«. Pleteršnik navaja za ta stari pomen tudi Trubarja, Krelja in Dalmatina. Ni mi pa znano, ali se danes beseda čislo v pomenu število še kje po Slovenskem rabi, pač pa poznata besedo v pomenu rožnega venca prleščina in prekmurščina. Pleteršnik jo v tem pomenu smatra za hrvaško izposojenko, pa ni verjetno, saj ta del cerkveno in politično ni nikdar pripadal Hrvaški. In ker je bila beseda v prejšnjih stoletjih očitno v rabi tudi po Koroškem, Dolenjskem in Notranjskem, moremo reči, da gre v prekmurščini in prleščini za staro besedo s konkretiziranim pomenom.

Vrnimo se k besedi število. Njene očitne sestavine so: šte-v-ilo. Koren šte- je iz današnjega nedoločnika šteti. Toda nedoločnik šteti je mlad, narejen po sedanjiku štèm iz čbtq; k štèm

je po analogiji k m r è m — m r é ti ipd. nastalo tudi št é ti (Ramóvš, Morfol. 139). Sedanjik š t e m je moral v slovenščini nastati nekako v drugi polovici 15. stoletja, analogični nedoločnik št é ti pa gotovo še kasneje, nekako v 16. stoletju. Iz nedol. osnove šte- se je takrat moral še delati prvi tvornopretekli deležnik na -v: š t e v (prim. v po-š t e v priti, v š t e v š i). Na osnovo š t e v - se je pritaknil kot nekaj sekundaren slovenski sufiks -ilo.

Toliko o nastanku, tvorbi in pomenu samostalnikov š t e v i l o in š t e v i l k a. Kako se glasijo pridevniki od obeh samostalnikov? Od š t e v i l o — š t e v i l e n, od š t e v i l k a pa š t e v i l č e n. Toda pridevnik š t e v i l e n nam je danes domač le v pomenu nem. zahlreich, t. j. v velikem številu, mnogo. Cigale je v Terminologiji še rabil »številno razmerje« za nem. Zahlenverhältnis, pa se ni prijelo; namesto tega so povečini rabili »številčno razmerje«, kar v resnici pomeni »razmerje števil«, kakor nam kaže gornja izpeljava pridevnika številčen -čna -o. Kako torej iz te zagate?

Poti sta dve: 1. opisovanje z rodilnikom (razmerje števil) ali pa 2. nova pridevniška tvorba z obrazilom -ski (številski). Dovoljeni sta obe možnosti. Pridevnik številski od š t e v i l o ima tudi A. Vavnala Matematična terminologija. Lj. 1953.

Zanimivi so naslednji primeri: ... škoda, ki se ne da š t e v i l č n o določiti (prav: s š t e v i l o m). »Številčni eksistenčni minimum« pač ni eksistenčni minimum števil; najbrž gre za »številski« (ker se da s številom izraziti) eksistenčni minimum. Prav bo pač le tudi: š t e v i l s k a (ne: številčna) ugotovitev, š t e v i l s k a (ne: številčna) vsota lastne valute; po š t e v i l u (ne: številčno) določiti dopustne izdatke.

Toda samo pristojni strokovnjaki, ki se jih izrazi tičejo, bodo mogli strogo ločiti, ali gre za števila ali številke v primerih: š t e v i l č n i vrstni red posameznih premoženjskih delov, ki so razvidno izkazani na posameznih kontih v posebnem kontnem načrtu. Š t e v i l č n a istoimenska denarna vrednost. Š t e v i l č n a označba kontov. R. Kolarič

Raba nekaterih glagolov

Ljudje pogosto sprašujejo, kako naj pravilno imenujejo delo, ki ga opravlja kdo pri stroju, da ta prav dela. Voditi stroj, upravljati stroj, posluževati stroj, vsi ti izrazi ne zvene prav ljudsko. Menim, da je izraz »streči stroju« v tem pomenu prav dober. Seveda je to prenesen pomen. Strežemo gostom, bolnikom. Stroj ne more sam delati, če mu ne damo vodila, energije in podobnega, če mu torej ne strežemo.

Še na neki drug glagol bi rad ob tej priložnosti opozoril: ravnati. Raba tega izraza je v ljudskem govoru kaj pogostna, v pogovornem jeziku izobražencev pa že redka. Ravnati ne pomeni le nekaj ravno delati. Ravnamo na primer konja, kadar vozimo; ravnamo plug, kadar orjemo. Ponekod ravnajo živino, konje, kokoši, prašiče itd., to se pravi, da jih rede, goje. »Komaj štiri repe lahko ravna«, se reče o nebogatem kmetu. Kaj ravnaš? je ponekod toliko kakor: kaj delaš? Ravnati les za kupčijo

se pravi: sekati, pripravljati les za kupčijo. Tudi povratnik »ravnati se« je za marsikaj uporaben: ravnati se po kom, ravnati se na ples. Ravnati grobove, to je skrbeti za grobove, je gotovo dober izraz. In naposled: »ravnati stroj« v pomenu »streči stroju« bi bilo po mojem tudi pravilno, ker bi bilo po duhu govornice slovenskega kmeta, ki ravna plug, ko orje.

Ivan Tominec

O nekaterih prislovnih izrazih

Kaj je lepše in boljše: vsakodnevno se pogovarjamo o tem, vsak dan se pogovarjamo o tem ali dnevno se pogovarjamo o tem? Vsakodnevno, vsak dan in dnevno so tu prislovno rabljeni izrazi, označujejo čas, ko se vrši dejanje, izraženo z glagolom. »Vsak dan se pogovarjamo« je gotovo pravilno, saj tako splošno govore. Pridevnik k »vsak dan« je vsakdanji, prislov k temu pridevniku pa ni v rabi, ker rabi v ta namen prislovni izraz »vsak dan«. Vsakodneven in prislov vsakodnevno sta nepotrebni tvorbi, ki ju ne moremo priporočati. K samostalniku dan imamo pridevnik dneven in prislov dnevno. Govorimo o dnevnem delu v nasprotju z nočnim delom. Dnevni zaslužek je zaslužek, ki ga prejmemo za delo enega dne. Dnevno zasluži toliko in toliko je isto kot na dan zasluži toliko in toliko. Za tenka ušesa pa ni isto kot vsak dan zasluži toliko in toliko, zato bi tudi ne mogli priporočati stavka v obliki: dnevno se pogovarjamo o tem, temveč bomo rekli: vsak dan se pogovarjamo o tem.

Ivan Tominec

O treh ljudskih izrazih

Tovarišica L. M. je podvomila, da so izrazi »ranku, cijaziti in zateti« slovenski. Oglejmo si jih po vrsti!

Najprej »ranku«. Takole pripoveduje dvomljivka: Peljala sem se v avtobusu. Prisedla je znanka iz okolice Velikih Lašč. Ta je v kratkem času rabila to besedo kakih dvajsetkrat, med drugim je rekla: Je ranku že zima, tako me zebe.

Prav v tej obliki besede v knjižnem jeziku sicer ne rabimo, je pa slovenska. »Je ranku poglavar med njimi.« Meščan bi v svojem pogovornem jeziku najbrž rekel: Je tako rekoč ali je nekak poglavar med njimi ali pa tudi: je ravno ko poglavar med njimi. Iz »ravno ko« do »ranku« ni v ljudskem govoru preveč dolga pot.

»Cijaziti«. Naj bo ta beseda takega ali drugačnega izvora, iz splošne rabe, tudi knjižne, je ne bomo izločili. Rabil jo je že prvi slovenski pisatelj Primož Trubar, za njim drugi. Tudi Slovenski pravopis ima izraz v slovarju. Pomeni pa počasno vozarjenje.

Tretji izraz, o katerem dvomi naša prijateljica, da je slovenski, je glagol »zateti«. Iz primera, ki mi ga je navedla, je pomen izraza lepo razviden: »Opazoval sem otroke, ali bodo zateli vlak.« Hotel je reči: ali bodo še ujeli vlak, prišli še o pravem času in se z vlakom odpeljali.

Izraz *zateti* je pristna slovenska in slovanska beseda. V nesestavljeni obliki »teti, tne« v pomenu »sekati« besede sicer ne rabimo več. Vsi pa poznate tnalno istega izvira v pomenu prostor, kjer sekajo drva, ali pa hlod, na katerem drva cepijo. Sestavljeni glagol *zateti*, zatnem je v ljudski govorici še dovolj živ. *Zateti* sekira v hlod pomeni zasekati sekira v hlod. Če s sekira, krampom zasekam v hlod, ga ujamem, ulovim. Tako je po tem naravnem in razumljivem pomenskem prehodu dobil glagol *zateti* pomen »zagrabit, prijeti, uloviti«. Noč me je *zatela*, pogosto slišimo.

Ti trije primeri dokazujejo, da so v ljudski govorici še živi izrazi, ki so jih meščani že pozabili.

Ivan Tominec

Tehniki že delamo za strokovni izraz

Z velikim zadoščenjem smo prebrali prispevek Brana o skrbi za lepo strokovno besedo. Kar je zapisal, nas je še podkrepilo v prepričanju, da je naše delo potrebno in koristno, pa tudi vsak dan manj odločljivo.

Zdaj je pa že treba povedati, da smo te vrstice napisali v tehniški sekciji pri terminološki komisiji Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Delujemo že od leta 1947 in smo to sorazmerno dolgo dobo porabili predvsem za zbiranje, urejanje in dokončno sestavljanje gradiva za splošni tehniški slovar. Hkrati smo pomagali pri sprotne čiščenju in enotanju tehniškega jezika. Sekcija je skušala navezati stike z vsemi terminološkimi delavci in tudi z vsemi našimi pišočimi tehniškimi ljudmi, da bi tako ogrela za lepo strokovno besedo slehernega, ki dan na dan zadeva obnjo in žal zmerom znova ugotavlja, kako je marsikdaj hudo izmaličena. Žal pri tem zadnjem poskusu ni uspela. Niti objava posameznih gesel v Novi proizvodnji niti izbrano sporno besedje v Slov. poročevalcu ni vzbudilo kaj prida odmeva, da bi sprožilo obravnavo vsaj med neposredno prizadetimi strokovnjaki. Na še manj plodna tla so padli vsakokrat dodani pozivi, naj se vsi, ki jim tehniški izraz dela težave, obračajo na našo sekcijo po nasvet ali morda celo rešitev.

Tehniško strokovno izrazje v zadnjem času živahno obravnava Društvo za varilno tehniko LRS, ki mu je uspelo prečiščeno slovensko strokovno besedo s svojega področja uvrstiti v mnogojezičen strokovni slovar ustrezne mednarodne organizacije in ki ji posveča primerno pažnjo tudi v svojem strokovnem glasilu. Agronomom se je ponudila priložnost za uveljavitev slovenskega strokovnega izraza pri Unescu. Strokovnjaki za raziskavo materiala prav zdaj delajo trojezični strokovni slovar s skoraj 3000 gesli. Posebno področje strokovnega izraza obsega gostinska terminologija, ki jo bomo kmalu imeli v rokah.

Ni namen teh vrstic opravičevati obstoj sekcije, še manj pa, jemati komu veselje do dela in si prilaščati nekakšen monopol, pač pa je bilo treba ponovno opozoriti na vsak dan rastočo potrebo splošnega tehniškega slovarja. Pot do njega je morda daljša, kakor si mislimo, zato pa vabimo v svoj krog vse, ki podpirajo takšno prizadevanje.

Tehniška sekcija TK pri SAZU

Že pred sto leti je Levstik v Napakah slovenskega pisanja grajal postavljanje glagolov na konec stavka, še posebej pa napako, da ločimo pomožni glagol od povednega določila: »Vsak dan bereš, kolikor hočeš, stavkov tacih, da imajo pomožni glagol kmalu od začetka, ali dopovedovavnik pa stoji daleč zadaj notri v deseti deželi tam pri Jakobu Žerjavu.«

To napako v našem besednem redu je Levstik tako temeljito iztrebil, da je novejšim slovniciam niti ni bilo treba navajati, danes pa jo spet srečujemo. Naj navedem nekaj zgledov: Jaz se m pod vplivom napredno usmerjenega mladinskega gibanja tistih let bil mnenja. Snovi, ki bi jih italijanska cenzura bila zasegla. Nova vojvodina je po nastanku in razvoju iz slovanske Karantanije kljub prodirajočemu in rastočemu nemškemu vplivu bila zakoreninjena. In slednjič, tukaj je tako ali tako bil doma.

V vseh navedenih zgledih so pisci grešili proti Levstikovemu pravilu. Povednega določila nikakor ni mogoče ločiti od jedra povedka. Edino trpni deležnik je lahko od imenovanih zvez malo bolj oddaljen, a tudi ta ne preveč. Zdi se, da omenjena napaka v besednem redu nastane zato, ker pisec začne pisati stavek, ne da bi ga bil prej domislil do konca. Če najdeš tak ali podoben primer v časninarskem jeziku, je še nekako odpušljivo, nikakor pa kaj takega ne sodi v znanstveni jezik, še manj seveda v lepo knjigo.

F. Jesenovec

Kajetan Gantar

MORJA ŠIROKA CESTA

Znano je, da Prešeren v svojih pesmih, zlasti v raznih prisposodobah, zelo rad opeva morje, čeprav ga sam nikdar ni videl. Vse take primere je zbral in analiziral dr. J. Kastelic v svoji disertaciji »Antični snovni elementi v Prešernovem Sonetnem vencu« (DiS LVI, str. 118).

Tu bi se ustavil le ob eni taki slikoviti podobi iz pesmi »Mornar«: morja široka cesta. Od kod Prešernu to?

Pri Homerju se morje večkrat primerja s cesto. Tako n. pr. se v I. spevu Iliade morje imenuje »mokre steze« *ὄγρὰ κέλευθα*, v 312). V XII. spevu Odiseje je izraz »vozeč se po cestah morja« (*πόρους ἄλος ἐξερεινών*, v. 259), v IV. spevu Odiseje pa izraz »širokocestnato morje« (*θαλάσση ἐρύππορος*, v. 432). V Grčiji, ki je vsa prerezana z morskimi zalivi in prelivmi in ki je tudi po kopnem zaradi visokih gora le težko prehodna, je morje res skoraj edina cesta med posameznimi otoki in obalami.

Če pa je morje cesta, potem ni več daleč druga podoba, namreč da se ladja, ki drsi po morju, primerja z vozom. Tudi to podobo lahko najdemo pri Homerju, tako n. pr. v XIII. spevu Odiseje (vv. 81—84, v Sovretovem prevodu):

Ladja pa, kakor če žrebci, zapreženi v urno četverko, hkrati se v dir poženo, po polju, pod biča udarci, glave visoko dvigaje ko burja drevijo po cesti: ladjin se rilec vzpenja tako...

Podobno tudi v IV. spevu Odiseje vv. 708/9.

Mislím, da je lebdela ta podoba pred očmi tudi Prešernu, ko je v »Lepi Vidi« zapisal naivni, tako gladko tekoči verz: »ko je barka že po morju stekla«. Kajti v narodni pesmi tega verza ni, narodna pesem ima v vseh inačicah le: »Al' ko sta od kraja odtegnila, se zjokala Vida je in rekla.« Gotovo to ni slučaj; kajti isti glagol »teči« (gr. *ἴειν*) se tudi sicer pri Homerju zelo pogosto uporablja v zvezi z ladjo.

Joža Mežè

NEKAJ IZ PREKMURSKEGA BESEDIŠČA

Med slovenskimi narečji so obrobna vsekakor najzanimivejša, ker so zaradi starinskih posebnosti v skladnji in besedju precej daleč od osrednjih govorov. Naslednji sestavek ima namen, prikazati drobec prekmurskega besedišča, ki sem ga nabrala južno od Sobote v vaseh Bakovci, Beltinci, Dokležovje, Odranci in Srednja Bistrica. Navajam le besede, ki jih Pleteršnik nima v svojem besednjaku kljub sorazmerno bogati zbirki prekmurskih besed.

Gospodinja je vörtinja. Pri kuhi potrebuje láboško (madž. za kozico), pogačo peče v bidráci (prleško bider = šarkelj). Vilice so rášuške, klákaš je razmajan pipec. Zelo priljubljena jed je »bujta rêpa«; to je kislá repa s pšenom in svežo svinino, kadar »pujceka bujejo«. Posušena jabolka, po naše krlhji, so šklójce. Zanimiva je samostalniška raba pít i za pijačo.

Po hišah imajo lesene strope (mosnice) in zidane, ki jim pravijo čakatúr (iz štukatura). Veža je práklit (Plet. predkletje), zapah pri vratih zásün.

Za živino je v rabi beseda m a r a (po madž.). Svinja ne kruli, ampak brüli. Kraj, kamor zagrebajo živali, je mrlinšček (Plet. mrlina = crkovina). Čmrlj je čämälár, samec krastače je kurát.

Nedorasli koruzi pravijo furki, šalotka je óšlāk, bezeg je zóbovec, praproti rečejo prápruk. Macesnóv les je r ä l o f leis (po nem.). Grča na debłu je sukiéu. Za suhe veje sem slišala dva izraza: sújázän in pílázän. Živa meja je pásika. Kar prinaša voda, imenujejo splávišče. Tudi za izplakniti uporabljajo spláviti.

Seno grabijo s kvartami (velike grablje), zgrabijo ga v návile, večje kopice pa imenujejo bagle. Seno spravljajo skozi lino v hlevu, á k ä r (nem. Erker?). Ojnicam pri vozu rečejo rut, verigi na ojev, s katero pripenjajo omote (komate), pa nágrnica. Vrv je vajáčka, oselnik dúlek. Püta je koš za na rame, jerbasu pravijo kórbeu. Velik oblič, spehalnik, je s p e j (speh). Vratnica je na koncu njive, kjer se orač obrne. Slamo, ki jo rabijo za pokrivanje streh, skítijo (ravnaajo). Zanimiv je izraz b ü r za jez (tudi Müro bürijo), manjši jez, n. pr. pri mlinu, je pa z á p o r.

Členek na prstih je stávica ali čuntíeu, hrustanec je räménščavec. Otrok, ki so ga dali v rejo, je skrmlänäk. Za ceremonijo sem slišala dva izraza: präcimba in obrlénc. (Obrenc sem zapisala tudi na Jezerskem.)

Iz cerkvenega govora so v rabi prédganca, spovedárnica, svéstvo (monštranca), ukóruš (kor). Mavrici pravijo božadóga. Pámetnica pomeni korobač (prim. pametivo).

Najemnina je árenda, bajtar kúčar, župan pa rihtar. Iz časov, ko je prekmurski kmet služil madžarskim grofom, je ostala beseda béroš (hlapec na veleposestvu, ki je plačan s pridelki).

Oš ä piti pomeni objeti. Krojač ošäpi, ko vzame mero. Objeti v znamenje ljubezni pa izraža obínouti. Za kam se odpravljaš? sem redno slišala kama se pákivaš? Če čujejo pri mrliču, vöröstüvljejo (madž.). Za sramežljiv rabijo nesramen. Umazan, knjižno tudi omadeževan, je ft ä p ä ni (neft ä päna Mati božja). Razgaljen je rezgäjgani, neumen klüknjäni. Noseča žena je črváta (črvou pomeni trebuš) ali šörka (široka). Zaimek drug nadomešča ä j ni (prim. ino-), adverba dokler in nazadnje se glasita pokéč in pokäsnič. Kdor dela velike korake, stopa náduze (na dolgo).

V Bakovcih so mi pripovedovali, da je prišla »deklína po dáräie«, to se pravi, da je prišla vabit na poročno gostijo. Ob tej priložnosti ji v vsaki hiši kaj dajo.

Zelo mi je všeč reklo poštäníe van dan ali poštäníá ste v rejdni, ki mu sledi kaka manj dostojna beseda ali stavek. Nastopa torej v pomenu: oprostite, pardon!

Ocene in poročila

ČLOVEK — UMETNIK

Odločno dvomim o vrednosti kritičnega početja, ki ga odlikuje neutemeljena odklonilna, kretnja skorajda celotnega načina in rezultata Pogovorov¹ in za katero je značilen takšenle notranji red: Iz celotnega teksta, ki ga kritiziraš, si izbereš nekaj podatkov za to, kar hočeš dokazati, in tako dobljeni dokaz posplošiš kot veljavno formulo za celotno delo. Ta, danes že žloglasna formula je drastičen primer pozitivistične metode. »Razumeti pesnika iz njegove determiniranosti v času in prostoru« imaš za izključno pozitivistično stremljenje in, ko slednjič s svojim ocenjevalnim postopkom potrdiš »nemoč pozitivističnega prizadevanja v iskanju stvarnega temeljnega rezultata«, odložiš pero. Z milo sodbo, da globina spoznanja stavlja sodbam meje, se želim izogniti podrobnejšemu razčlenjevanju označene kritične metode in njenega plodu².

Naslov knjige Marje Boršnikove že sam deloma nakazuje vsebino in pot do nje: gre za preverjeno in v dialogu ujeta pesnikovo osebno gradivo, ki bo služilo bodoči monografiji. Dr. Boršnikova, avtorica Pogovorov, izrečno

¹ Marja Boršnik, Pogovori s pesnikom Gradnikom, Maribor 1954. Založba Obzorja, št. 156 + (IV).

² Miklavž Prosenc, Razmišljanja o Pogovorih, Beseda 1955, str. 245 itd.

poudarja, da so le-ti samo gradivo (str. 106). Čeprav, tako menim, nekateri odlomki v knjigi te omejitve ne vzdržijo, moremo presojati Pogovore predvsem z vidika gradiva, seveda s pristavkom, da vrednotimo delo po tem, kar je, ne pa po tem, kar hoče biti. Zatorej bo oceno nenehno spremljalo dvoje vprašanj: prvič, ali imajo Pogovori, kakršni so, sploh kakšen literarnozgodovinski smisel in pomen, ali so torej znanstveno upravičeni, in drugič, kakšne metode in načela literarnozgodovinskega dela se v njih uveljavljajo, zakaj od njih je v veliki meri odvisna tehtnost in vrednost samega gradiva.

Temeljni nagib, ki je sprožil dvogovor med znanstvenico in pesnikom, je zapisan v uvodnem odstavku knjige in slove: kje so prvine pesnikovega doživljanja, kje zarodek njegove rasti.

V naši moderni liriki je Gradnik pesnik tolikšne teže in svojskosti, da nas vedno znova sili k razmišljanjem in pogovorom o življenjskih osnovah svoje poezije. Zato ni slučajna ali poljubna »radovednost«, če si znanstvenik, ki pripravlja monografijo o njem, skuša dopolniti svoje sodbe in dognanja s pesnikovimi izpovedmi. Biopsihološka in sociološka raziskovanja Gradnikovega rodu in njega samega, oris značilnosti zemlje, na kateri je zrastel, razbor sociološke strukture okoliškega življa, ki se je usedel v mladostno psiho z vsemi svojimi moralnimi, idejnimi in pedagoškimi načeli, skratka, razčlenitev vseh objektivnih silnic, ki so oblikovale duhovni svet mladega Gradnika, je v Pogovorih nujno poglavje, saj je v precejšnji meri potrebno za pojasnjevanje osnov pesnikovega doživljajskega sveta in načina doživljanja. Ne samo moderna psihologija in vzgojna praksa, temveč tudi umetniki sami razkrivajo vpliv in pomen svojih otroških, socialnih in drugih reakcij na ustvarjanje (Cankar, Voranc, Gorki). Tudi Gradnik poskuša razložiti trpkost in turobno težino svojih pesmi z »neveselo mladostjo« (str. 21), ki jo je prebil zaradi telesne in duševne lakote. Razumljivo je, da je to le delna utemeljitev. Toda v njej je kaplja resnice in zato je gradivo, ki jasno razgrinja otroško okolje, dom in rod, literarnozgodovinsko utemeljeno. Plastično so prikazane sile, ki so klesale Gradnika človeka in ki so vplivale na Gradnika pesnika.

Menim pa, da Gradnikova otroška življenjska podoba ne bi nič trpela na popolnosti, če bi bila ta ali ona spominska drobnost iz te dobe izpuščena. Nekaj takih drobnosti v gradivu, ki jih dopušča pogovorna oblika, bo ostalo brez vpliva na monografijo. Toda zaradi njih še nismo upravičeni sklepati, da so takšni podatki znanstveniku enako pomembni kot tisti, ki bodo zidaki monografije, in da smo zaradi njih dobili nesmotrn plod pozitivistične metode.

V nadaljnji vsebini Pogovorov razvršča dr. Boršnikova pomembno gradivo o dozorevanju Gradnikove zavesti v področjih, kot sta oblikovanje svetovnega nazora in odnos do narodnosti. Gradnikove izjave kažejo, da nikoli ni mogel docela prestopiti meje dualističnega nazora, da pa je že kot mladostnik zavračal konfesionalnost. Prav iz te dobe izvira tudi njegova močna nacionalna osveščenost, ki ni ostala brez vpliva na njegovo liriko.

Obseg literarno izobrazbenih podatkov je znaten, vendar ni suhoparno razvrščen, temveč je tako razčlenjen, da razodevajo Gradnikove ocene posameznih literarnih umetnikov, slikarjev in glasbenikov, ki jih je duhovno srečaval, nekatere značilnosti njegovega načina dojemanja življenja in umetnosti ter lastnega ustvarjanja (str. 46—55). Ako kdo vrta za umetnostno izobrazbenimi vplivi, ravna po tisti nezmotljivi znanstveni zavesti, ki šteje

umetnika sicer za enkrat, vendar ne v svoji enkratnosti od preteklega in sodobnega literarnega življenja izoliran pojav. Ta dialektični vidik, ki odlikuje celotne Pogovore, je tudi na tem področju osnovno raziskovalno načelo.

Literarni zgodovinar, ki pojmuje umetnikovo življenje in delo ter življenje okrog njega kot dialektično celoto, se ne more odpovedati raziskovanju tistih dejanj, s katerimi je umetnik posegal v narodno in družbeno življenje izven področja svoje umetnosti. Gradnikova tovrstna dejanja sta dooločevala njegov poklic in narodnostni položaj primorskih Slovencev. V Pogovorih je razvidno, da se je skozi sodniški paragraf včasih zasvetilo pesnikovo srce; s spretno avtoričino roko je pesnik plastično vpet v nacionalnopolitične boje goriških Slovencev do primorske tragedije 1918. leta in pozneje.

Dejal sem, da je avtoričino stališče, češ da gre v Pogovorih samo za gradivo, preskromno, zakaj kakor v prvih štirih poglavjih kvantitativno prevladujejo Gradnikove spominske izpovedi, tako se od poglavja Padajoče zvezde njun pogovor kvantitativno izenači, avtorica pa vsestransko odkriva in presoja svetovnonazorske osnove, estetsko in idejno vsebino in moč Gradnikove lirike ter skuša dobiti zanjo poleg objektivnih, priložnostnih pobud zlasti intimne doživljajske osnove. Vrednotenje je stvar kritičnega odnosa do obravnavanega gradiva — zatorej prevladuje od tega poglavja do konca knjige ob iskateljski še polemična, literarnokritična metoda. Iskanje objektivnih in subjektivnih osnov Gradnikove lirike je v Pogovorih znamenje težnje, dognati čimveč zanesljivih konkretnih temeljev njegovega umetniškega sveta. Res je, da umetnine brez poznanja družbenih razmer, v katerih je nastala, večinoma v celoti ne dojameš. Enostransko pa bi bilo prenašati Engelsovo izjavo, da se je naučil iz Balzaca več ekonomije kot iz francoske (utopistične!) sociologije, na metodiko literarne zgodovine. Zatorej so pesnikove izjave, ki sledijo iz omenjenih vprašanj, lahko dragoceni podatki za literarno zgodovino, če so in kadar so iskrene. Vrsta Gradnikovih pesmi je dobila bolj ali manj jasne komentarje, ki pa niso omejeni le na te pesmi, temveč osvetljujejo celoten Gradnikov zaris v konkretne družbene in politične prilike, v katerih je ustvarjal. Seveda niso niti avtoričine niti pesnikove sodbe o doživljajskih osnovah njegovih pesmi in zaključki na podatkih o drugi Gradnikovi dejavnosti dokončne. Dr. Boršnikova to posebej poudarja (str. 74). Pesnikova korespondenca in morebitni drugi podatki bodo mogoče marsikaj spremenili, dopolnili ali pa ovrgli. Toda psihološke značilnosti pesnikove izpovedi ta možnost ne zmanjšuje.

Polni iskrivega in prodornega duha so zlasti tisti odlomki Pogovorov, kjer avtorica s pesnikovo pomočjo razklepa svetovnonazorske osnove njegove lirike. Na Gradnikovo temotno, neveselo naravo je močno vplival Schopenhauerjev pesimizem. Ne bi se pa upal trditi, da ga je Schopenhauer pahnil vanj (str. 77), pač pa je bolj verjetno, da je le s svojo ideologijo potrdil pesnikovo svobodno dojetje in presojanje življenja med razkrajanjem svetlih človeških teženj v času svetovne vojne. Schopenhauerjev pesimizem je nastal ob razcvetu buržoazne družbe, Gradnikov pa ob veliki krizi kulture in morale te družbe. Oba imata subjektivno in objektivno osnovo. Gradnikove izpovedi o značaju lastnega filozofskega presojanja življenja so za literarnega zgodovinarja nemajhen ključ za spoznanje in razlago duhovne strukture njegove lirike, zlasti tam, kjer se v njej dotikoma srečujeta kategoriji življenje in

smrt. Iz tozadevnega izpovednega gradiva je v Pogovorih tudi razvidno, da je Gradnik preboleval pesimizem tako, da se je odmikal od realističnega pojmovanja življenja in prehajal k poduhovljanju, kar je zlasti očitno v zbirki Večni studenci. Tu se je srečal z literarno ideologijo o »novi stvarnosti«; ta nima nič skupnega n. pr. z Vorančevo in Kranjčevo in je dualistično koncipirana.

Sodim, da je svetovnonazorski sestav Gradnikove lirike temeljito razčlenjen. O njej ne bodo potrebne hipoteze, kakršna je n. pr. v tej knjigi izrečena o morebitni sovisnosti med Schopenhauerjem in Prešernovimi pesmimi Slovo od mladosti in Sonetje nesreče. Več vprašanj, usmerjenih na Gradnikove intimnosti, je ostalo iz razumljivih razlogov odprtih. Slovenska literarna zgodovina se jim kdaj kasneje ne bo mogla izogniti, kakor tudi ne n. pr. problemu Gradnik-Voranc, ki v tej knjigi ni obdelan.

Gradnik je kot umetnik vključen v razvojno črto slovenske moderne lirike zadnjih šestdesetih let. Originalna doživetja, vlita v svojsko, nelahkotno dikcijo, mrakoben čustveno-miselni ogenj, ki sili iz njegovih verzov, velika pesnikova erudicija in razgledanost po svetovni liriki — vse to, kakor kažejo tudi Pogovori, daje našemu pesniku med posameznimi, duhovno in stilno različnimi smermi naše poezije od »moderne« dalje samostojno in nikakor ne sopotniško ali eklektično obeležje. Ako so v njegovi zgodnji liriki tudi sorodnosti z drugimi slovenskimi umetniško pomembnimi poeti, še ni zadostnega razloga, da bi mu odrekli samostojnost, originalnost.

Vsebina knjige Pogovori s pesnikom Gradnikom je odtis dveh duhov: gradečega in umetniško stvarniškega duha ter skeptičnega, raziskujočega in znanstveno ustvarjalnega duha. V njej ne vlada suhoparna racionalistična abstrakcija, temveč živa, temperamentna obravnava pesnikovih izpovedi, znanstvena prizadetost in ljubezen do umetnika in njegovega dela. Zbrano gradivo je, razeh redkih primerov, bistveno za smotrno in znanstveno delo literarnega zgodovinarja. V tem leži tudi vrednost celotne metode, po kateri so Pogovori ubrani in ki o njej razpravljata dr. Boršnikova in Gradnik (str. 105—111). Ker pa sem svoje pojmovanje literarne zgodovine razložil v posebnem članku, ne kaže, da bi se vračal k istemu predmetu z razčlenjevanjem avtoričinih literarnozgodovinskih načel.

Franc Zadavec

NOVA IZDAJA CANKARJA

Lepi vrsti zajetnih in okusno opremljenih zvezkov Cankarjevih Izbranih del*, ki krase naše knjižnice in vabijo h globljemu spoznavanju velikega pisatelja, se je pridružil osmi. Z njim urednik zaključuje izbor Cankarjeve leposlovne proze, povesti in črtic, ki jo bosta dopolnila še po en zvezek dramatskih del in kritično polemičnih spisov.

Zadnji izšli zvezek je vsebinsko tesno povezan s prejšnjim, sedmim. V obeh gre pretežno za dela osebnoizpovednega značaja, ki jih je pisatelj zasnoval v obliki kratke lirske črtice v letih prve svetovne vojne,

* Ivan Cankar, Izbrana dela I—VIII. Uredil Boris Merhar. Izdala Cankarjeva založba.

ko je bival na samotnem, gozdnatem Rožniku: za Moje življenje, Grešnika Lenarta (VII.), Mojo njivo in Podobe iz sanj (VIII. zvezek). V Moji njivi imamo še nekaj satir na tedanje razmere v domovini (Naša dolina), kakršne je Cankar pisal v dunajski družbenokritični dobi svojega ustvarjanja. Novejši in značilnejši je v tej rožniški knjigi ciklus iz živalskega sveta (Iz tujega življenja), katerega ubrani in smiselni red človek kali in okrutno prevrača, kadar samovoljno poseže vanj. Predvsem pa je pisatelj v tem času posegal vase, v svet spominov na drage mu osebe, pri čemer se mu je obtožujoče oglašala vest; spomini so se mu oklepali davnih in že pozabljenih ljubezni ter najožjih vrhniških sorodnikov, predvsem Štefke, očeta in matere — mučenice (Trenutki, Ob svetem grobu). V Podobah iz sanj, svoji poslednji knjigi, pa se je pisatelj izmotal iz kroga osebnih spominov, prevzela so ga občestvena vprašanja časa: apokaliptične vojne grozote, nesmiselnost klanja in uničevanja, poniževanje človeškega dostojanstva, vera v zmago vesti in pravice, človečanstva in slovenstva. Zapor na ljubljanskem gradu in vojaščina v Judenburgu sta še prispevala k pretresljivi pristnosti pisateljevega protesta zoper militarizem v lesil, zlasti razpadajoče Avstro-Ogrske. Hkrati pa se je Cankar v tej knjigi potapljal v kamrice in katakombe človeške duševnosti, zlasti v skrivnostne globine njenega iracionalnega dela. Svoja doživetja in ideje nam daje slutiti v zastrtih podobah in simbolih, slog in ritem pa sta mu izbrana, zveneča in dognana.

Urednik je od knjige Moja njiva objavil samo izbor, v celoti pa ciklus materinskih črtic Ob svetem grobu. Prav tako so izšle neokrnjene Podobe iz sanj, kar je za tako mojstrsko in specifično Cankarjevo delo edino pravilno. Zdi se, da je urednik v tem pogledu spremenil in popravil svoj prvotni načrt, saj je ob začetku izdaje najavil, da bo izmed zbirk v celoti objavil le Troje povesti (I, 476). — V Pripombah je za Mojo njivo izčrpno prikazal zunanje oblikovanje zbirke z vsemi tremi kompozicijskimi osnutki ter navedel momente, zaradi katerih ob času svojega rojstva ni šla v tisk. Pogrešam pa ob tej zbirki, zlasti ob važnejših ciklih, urednikove sintetične oznake njenega etičnega (materinske črtice) in filozofskega sveta (živalske črtice). Toliko bolj pa v tem pogledu zadovoljujejo Pripombe k Podobam iz sanj, kjer je urednik razgrnil pred bralca tudi Cankarjeve notranje doživljajske in umetniško izrazne prvine. Le razlaga pisateljeve iracionalnosti me ne zadovoljuje, ker se mi zdi preozka: po moji sodbi ta iracionalnost ni bila le posledica kaotičnega vojnega časa, tedaj modnega okultizma in pisateljeve živčne obolelosti, ampak vsaj v enaki meri tudi organski izraz njegove celotne človeške in umetniške narave, ki se je tu pa tam že v dunajskih, očitno pa v rožniških letih nagibala v območje podzavesti, iracionalnosti in neke široke krščanske religioznosti (prim. glede tega tudi urednikova lastna izvajanja v VI. zvezku na str. 383). — Urednikove Opombe kakor v vseh prejšnjih tudi v VIII. zvezku nudijo mnogo skrbno zbranega in tehtnega gradiva, ki vsestransko osvetljuje stvarno ozadje Cankarjevih rožniških črtic, osebe, kraje, dogodke in razmere. Morda gre tu pa tam urednikova prizadevnost po vsklajevanju življenjskih dejstev z umetniškimi pri pisatelju neoromantiku celó predaleč (nebistveno preverjanje letnic in imen pri črticah Sveto obhajilo, Desetica, Utrinek iz mladosti). Izčrpna je tudi razlaga manj znanih besed in pojmov iz kulturne zgodovine kakor tudi bibliografija, ki nam med drugim pokaže, kako veliko število prevodov v

tuje jezike so dosegle Cankarjeve materinske črtice, zlasti Skodelica kave. Napačna opomba k strani 344, kjer so junaki dveh znanih Cankarjevih del docela zamenjani, je pač le slučajen lapsus.

Dejstvo, da nam je Boris Merhar s svojim sodelavcem Francetom Dobrovoljcem dal v roke že skoraj vsega predvidenega Cankarja, nas upravičuje in obvezuje, da kritično presodimo njegovo uredniško delo in metodo, pri čemer pa se moramo zavedati, da mu je ubrano pot po vsej priliki v precejšnji meri narekovala že sama založnica. Cankarjevi Zbrani spisi v redakciji pisateljevega bratranca so po tej vojni na našem knjižnem trgu postali prava redkost. Poleg tega je tudi sočasni marksistično sociološki literarnozgodovinski vidik terjal novega tolmačenja Cankarjeve umetnosti. Zato sta se založba, ki nosi pisateljevo ime, in urednik odločila za novo izdajo, in sicer izbor idejno in estetsko najpomembnejših stvari. Tako izbrana dela naj bi v desetih knjigah po kronološkem redu zajela Cankarjevo leposlovno prozo, dramska dela in kritično polemične spise. Po svojem značaju in namenu naj bi bila to »širše zasnovana ljudska izdaja« (I, 473), ki naj bi s Cankarjevo umetnostjo pobilže in globlje seznanila širše plasti.

Glede izbora, ki je zlasti pri velikem pisatelju in zapleteni osebnosti rad subjektiven in zato tvegan, moramo reči, da je urednik imel na splošno srečno roko, da je Cankarja prikazal občinstvu z vsemi njegovimi bistvenimi potezami in da je enako gledal na idejno in estetsko pomembnost njegovih del. Med izbranimi deli je samostojne pisateljeve knjige objavil v celoti, neokrnjene, medtem ko so zbirke črtic zastopane le v večjem ali manjšem izboru, glede katerega bi se dalo uredniku tu pa tam rahlo ugovarjati. Hujšo napako naše izdaje pa vidim v tem, da je za potrebe široke publike očitno preširoko zasnovana. Tudi med izbranimi Cankarjevimi teksti je namreč še mnogo takih, ki bi za ljudsko, tudi širše zasnovano ljudsko izdajo lahko brez škode odpadli. V takšno izdajo bi po priliki sodile sledeče stvari: Na klancu, Križ na gori, Martin Kačur, Hlapec Jernej, Za križem, Moje življenje s ciklom Ob svetem grobu, Podobe iz sanj, Kralj na Betajnovi, Pohujšanje, Hlapci, Bela krizantema in ta ali oni od političnih spisov. Merharjev izbor je vsekakor znatno presegel okvir ljudske izdaje, ki bi se morala omejiti na najbolj temeljna in kar najbolj dostopna Cankarjeva dela. — Takšna izdaja pa bi večini doslej še vse premalo znano umetnost velikega pisatelja seveda uspešno približala in posredovala le ob primernih urednikovih uvodih. Le-ti naj bi preprostem bralcu od zvezka do zvezka poljudno prikazovali Cankarjevo življenjsko pot in njegov umetniški razvoj, hkrati pa prinašali strnjeno tematično, idejno in formalno oznako in razlago v tistem zvezku vsebovanih del. Na koncu vsakega zvezka pa bi bil tolmač manj znanih besed in manj jasnih mest. Tako bi naš preprosti človek, ki danes kljub vsemu prizadevanju naše prosvete Cankarja pozna le po že zdavnaj v šoli prebranih materinskih črticah ali po nedavno v domačem gledališču uprizorjenem odrskem delu ali pa morda celo samo po njegovih senzacionalno razkričanih človeških slabostih, dobil o pisatelju, borcu za socialno pravičnost, poetu človeškega hrepenenja in svečeniku slovenske besede, nazornejšo in pravilnejšo predstavo ter zavzel do njega bolj živ, topel in osebni odnos. Takšna izdaja bi s pridom služila nešolanemu delovnemu človeku kakor šolski mladini pa tudi znatnemu delu inteligence; ne preveč obsežna, poljudno komentirana,

okusno opremljena in ne preveč draga bi postala vsakemu kulturnemu Slovincu nepogrešljivi temelj njegove domače priročne knjižnice.

Merharjeva izdaja se od zgoraj naznačene ljudske precej razlikuje ne le po izboru leposlovnih del, ampak tudi po njih obravnavi, uredniški metodi. Le-ta v glavnem sloni na načelu, naj umetnikov tekst, ohranjen v vsej pristnosti in značilnostih, govori bralcu kar največ sam po sebi, brez poljudno razlagajočih urednikovih uvodov. Neposredno in strnjeno oznako samih Cankarjevih del je urednik nadomestil z izčrpnimi Pripombami o njih nastajanju, doživljajskih motivih in stvarnem ozadju. Kot znanstvenik nam s svoji metodi ustreznim, neredko seveda precej abstraktnim aparatom žarko posveti v spočetje in rojstvo umetnine, ki nosi vse svoje bistvene sestavine že v zametku, pa tudi v vse stvarne okoliščine, ki so to nastajanje umetnine sprožile in spremljale, nato pa prepušča dovolj inteligentnemu in literarno zainteresiranemu bralcu, da sam prebira, uživa in presoja pisateljevo delo.

V okviru te osnovne zamisli uvodoma vsakokrat na kratko naznači vsebinski obseg knjige ter razbira njeno jezikovno gradivo (tujke, izposojenke, lokalizme). Nato prehaja na podrobno genezo posameznega dela. Pri tem to literarno delo najprej postavlja v umetnikov celotni razvoj, ga motivno primerja z drugimi, zlasti časovno najbližjimi deli in na osnovi notranje sorodnosti ugotavlja vrsto motivnih ciklov: prvi avtobiografski cikel (Tujci — Na klancu — Križ na gori), domovinsko satirični in šentflorijanski krog (Gospa Judit — Aleš iz Razora — Zgodbe iz doline šentflorijanske), povesti za ljudstvo (Potepuh Marko — Sosed Luka — Troje povesti), proletarski motivi (Hlapec Jernej — Za križem — Kurent) in drugi avtobiografski cikel (Moje življenje — Grešnik Lenart — Moja njiva). Ko je delu določil mesto v celotnem Cankarjevem razvoju in označil motivne sorodnosti z drugimi deli, razbira še posebej dokazane ali verjetne doživljajske prvine, ki so ustvarile umetnino in so bile zdaj bolj osebnoizpovednega (Moje življenje), zdaj bolj družbenopolitičnega značaja (Hlapec Jernej), po navadi pa oboje hkrati (Na klancu itd.). Mimo doživljajskih prvin pa urednik opozarja tudi na razne zunanje spodbude, ki so vplivale na nastanek določenega Cankarjevega dela: na izpovedi drugih oseb (Gospa Judit), narodne pripovedke (Potepuh Marko, Kurent) in tuje pisatelje (tu kažejo pripombe potrebno previdnost). Izredno skrbno in nazorno nam nato predoči nastajanje umetnine od prve zasnove preko vseh sprememb do končnega izoblikovanja, vštevši razgovore in spore z založniki, nato tiskanje z izidom in končno važnejše odmeve kritike. Ob urednikovih izvajanjih neredko kar vidimo pred seboj pisatelja, kako v njem od faze do faze zori umetniška zamisel, kako, poln načrtov, istočasno ustvarja po več del, izmed katerih pa nekatera ostajajo v embrionalnem stanju, in kako se ob vsej tej ustvarjalni vročici bori še z osebnimi tegobami, gmotnim pomanjkanjem, zahtevami založnikov in hudobijo kritikov. Tu, mislim, je urednik opravil svoje delo tako temeljito, da kasnejše cankaroslovje ne bo imelo več kaj bistvenega dodajati.

Morda še bolj dragoceno delo pa B. Merhar opravlja s prikazovanjem in odkrivanjem stvarnega ozadja Cankarjevih umetnin, s slikanjem in razreševanjem oseb in prizorišč ter osvetljevanjem dogodkov in razmer. Na osnovi skrbno zbranega in preštudirane gradiva, člankov in korespondence, pa tudi neutrudnih osebnih poizvedovanj in novih dognanj nam je ob podpori

Fr. Dobrovoljca dal natančne in nazorne portrete pisateljevih ožjih sorodnikov, ljubezni (zlasti Štefke in Mici) in sodobnikov, topografijō Vrhniko in okolice, Ljubljane in Ottakringa in kronologijo ter oznako vseh takratnih pomembnejših političnih in kulturnih dogodkov. Mirno lahko trdimo, da bo prav pričujoča izdaja cankaroslovje, ki je doslej mnogokdaj plavalo v eteričnih višinah Cankarjeve umetniške magije, postavila na trdna tla prostorne in časovne, zemeljske in zgodovinske pogojenosti. To stvarno ozadje pisateljeve umetnosti urednika odkrivata v drobnih Opombah, a tudi obširnejših Pripombah, izmed katerih so nekatere že pravcate samostojne razprave. Noben vesten literarni zgodovinar, ki se bo ukvarjal s Cankarjem, ne bo mogel brez velike škode iti mimo njih.

Tudi v tolmačenju manj znanih pojmov in manj jasnih mest sta urednika natančna in zanesljiva. Posebno vrednost dajejo naši izdaji bibliografski podatki o revialnih in knjižnih objavah ter prevodih v tuje jezike, ki so svojstven dokaz občečloveške pomembnosti in umetniške veličine našega pisatelja. Največja odlika Izbranih del so torej mojstrski prikazi nastajanja umetnin in njih stvarnega ozadja, tudi razbor motivov in idejnih ter čustvenih prvin na splošno zelo zadovoljuje. Pogrešam pa v izdaji večje pažnje na oblikovne značilnosti, tehniko in kompozicijo, stil in ritem Cankarjevih umetnin, zato je bralcu pisatelj oblikovalec ob pisatelju izpovedovalcu, zlasti pa ideologu premalo zaznaven. In vendar ni Cankar kot graditelj umetnin in virtuoz jezika nič manj pomemben ter se prilike za temeljitejša tovrstna opozorila v Pripombah marsikje kar ponujajo. Tudi odmeve kritike bi kazalo, če že iz drugih razlogov ne, vsaj zaradi kasnejše plastične osvetlitve Bele krizanteme v večji meri upoštevati. Morda se uredniku to ni zdelo potrebno zategadelj, ker je to delo v svoji izdaji dodobra opravil že dr. Izidor Cankar.

Svoja razmišljanja in sodbe ob novi izdaji Cankarja lahko strnemo v sledeče zaključke: Čeprav izdaja ne navaja pisateljevih študijskih osnutkov in variant (ki bralca nestrokovnjaka, zlasti če se razbohotijo na polovico knjige, samo bremene), moremo Merharjevo uredniško metodo označiti za znanstveno kritično. Ljudsko izdajo, pri kateri bi morala biti selekcija del neprimerno večja in ki bi morala imeti poljudno napisane uvode za neposredno umevanje Cankarjevih spisov, torej naši javnosti tudi poslej še vedno dolgujemo. Zato se mi zdi neumevna napaka in velika škoda, da znanstvenik tolikšnih sposobnosti, resnobe, razgledanosti, pronicavosti in okusa, kakršnega se je pokazal urednik naše izdaje, ni postal od vsega početka urednik nove popolne izdaje Cankarjevih spisov. Bilo bi pač vseeno, kje bi izhajala: pri Cankarjevi založbi, ki nosi pisateljevo ime in se ji imamo zahvaliti vsaj za okrnjenega Cankarja, ali pri Državni založbi Slovenije, ki izdaja Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev — brez Cankarja. Pri naših skromnih razmerah in možnostih zdaj namreč lep čas ne bomo mogli misliti na kompletnega Cankarja, čemur bi se bili z bolj načrtno in skladno medzaložbeno politiko prav lahko ognili. Kljub tej nevšečnosti pa je B. Merhar na svoje delo, življenjsko pomembno delo, ki more vzbujati v nas le spoštovanje, občudovanje in hvaležnost, lahko po pravici ponosen. Želimo mu, da bi z enakim uspehom v korist literarnozgodovinske znanosti čimprej pripravil in objavil še poslednja dva zvezka Cankarja!

Joža Mahnič

Iz slovanskega sveta

NOVA IZDAJA KOČE RACINA

Lani je izšel v Skopju v uredništvu Aleksandra Spasova pod naslovom »Stihovi i proza« izbor literarnega dela Koče Racina. Knjiga obsega prvo zbirko pesmi »Beli mugri« (»Bela praskozorja«), objavljeno v bivši Jugoslaviji v makedonščini, izbor Racinove poezije v srbsčini, zbirko novel in pripovedk, tri odlomke romana »Afion«, članke o bogomilih, o Heglu, o makedonski književnosti pred vojno, o Angjelku Krstiću itd. V Dodatku je več Racinovih pesmi v makedonščini, ki niso izšle v zbirki »Beli mugri«, poem »Sandanski«, odlomek članka o makedonski narodni pesmi in odlomki članka o makedonskem narodnostnem vprašanju. Knjigi je napisal uvod (»Razvojni put Koče Racina«) urednik Aleksander Spasov in 60 strani obsegajoče uredniške pripombe z več variantami Racinovih pesmi in z nekaj še neobjavljenimi pesmimi iz rane mladosti. Na koncu je okrog dvajset slikovnih prilog iz Racinovega življenja in faksimili njegovih rokopisov.

K. T.

KULTURNE NOVICE IZ POLJSKE

Med najpomembnejše slovesnosti, posvečene spominu Adama Mickiewicza, spada mednarodni literarni večer, ki so ga priredili v Varšavi 28. novembra 1955. Udeležilo se ga je dvainštirideset pesnikov, predstavnikov tridesetih narodov skoraj vseh evropskih držav pa tudi drugih delov sveta. Jugoslavijo je zastopal hrvaški pesnik Jure Kaštelan. Na večeru so pesniki recitirali prevode Mickiewiczevih del v svoje jezike in lastne pesmi, ki so jih poklonili velikemu poljskemu poetu. Med temi pesmimi, ki jih je v poljskem prevodu objavila osrednja poljska literarna revija *Twórczość* (v januarški številki 1956), so posebno lepe furška oda, gruzinska pesem in indijska himna.

Poljska akademija znanosti pripravlja obširno zgodovino poljske književnosti, ki naj bi kot univerzitetni priročnik dvignila raven polonističnega študija in ga znanstveno poglobila. V pripravah za to pomembno delo so literarni zgodovinarji skupno z zastopniki drugih sorodnih družbenih ved — z zgodovinarji, umetnostnimi zgodovinarji in jezikoslovci — prediskutirali posamezna razdobja in določili enotno razvojno koncepcijo, temelječo na historičnem materializmu. Tak načrt so omogočile številne razprave o poljski literarni preteklosti, ki so izšle v minulih desetih letih, še obstoječe vrzeli pa skušajo dopolniti sproti ob sodelovanju širokega kroga znanstvenikov pod vodstvom Inštituta za literarno raziskovanje pri Poljski akademiji znanosti. Nova literarna zgodovina bo, kakor kaže, izšla v letih 1956—1957 v šestih delih na približno 3000 straneh. V zadnjih letih je izšlo več krajših del s tega področja, med njimi kolektivno napisana zgodovina domače književnosti za pouk v višjih razredih srednjih šol. Poleg tega je izšla v novi, predelani izdaji Zgodovina poljske literature (od začetkov do 19. stoletja); napisal jo je prof. Julian Krzyżanowski. Pozitivno stran tega dela vidi kritika predvsem v bogati faktografiji, manj pa je zadovoljna z njegovo ideološko interpretacijo.

R. S.

Odgovori in pogovori

POGOVORI Z BRALCI

Marsikateri bralec bi rad vedel, kako je s popraviljanjem pri našem listu. Tiskarna je od rok, zatorej korekture ne morejo kar švigati tja in nazaj. Vsak urednik opravi popravke na svojem področju, korekturne pole pa pregleđa še skupni korektor. Le-ta popravlja zares samo očitne napake, ne pa slogovnih in drugih pomanjkljivosti. Vendar priznam, da je vzrok neenotnemu jeziku verjetno drugje. Pomislite na urednikovo delo: v številki ima na voljo dobrih 10—12 strani, rokopisov pa vsaj za dvakrat toliko. Če so prispevki dobri in zanimivi, jih ne boš odklanjal! Potemtakem ne kaže drugače kakor krčiti, krajšati, črtati, dokler se članek ne prileže odmerjenemu okviru. Žal je res, da se dopisniki ne znajo izražati tako na kratko, kakor bi to terjal obseg lista, vendar urednika večkrat srce boli, ko mora izpuščati celo dobre stvari. Mar ne bo člankar upravičen, da mu tako ravnanje zameri? Že to je hudo, kaj pa bi šele bilo, če bi urednik prispevek prenaredel do nespoznatnosti! Kdo bi potlej še hotel pisati?

Rekli boste, da je napake pač treba zatreti, kjerkoli jih najdemo. Prav imate in to tudi skušamo. Vendar je velika zmeta verovati v en sam, nezmožljiv in vso pravilnost zaobsegajoč knjižni jezik. Napačno je misliti, da bi slovničarji in uredniki imeli v zakupu edino mogoče objektivno merilo »pravilnega« jezika, na katero bi smeli nategovati vse osebne oblike (Breznik). Vsak pisec ima svoje prepričanje in svoj značaj, zatorej tudi svoj način izražanja. Seveda so neke meje, kjer je osebni izraz gotovo napačen in nasledek jezikovnega neznanja; takrat urednik pač mora poseči vmes, sicer pa nima pravice, kratiti osebno svobodo. Kjer gre samo za dvomljivo, nedognano in neutrjeno pišavo, sme urednik kvečjemu svetovati, ne pa popravljati. Neutrjenega pa je pri nas v pisavi in izreki dosti več, kakor si mislimo (oglejte si samo številne dvojnice v SP!), če niti ne poudarim besednega reda in skladnje. Vidite torej, da urednik ne more kar meni nič tebi nič vsiljevati sodelavcem svojega osebnega izraza, sicer lahko kar sam napiše vso številko! To naj upoštevajo tudi tisti, ki sanjajo o nekakšnem do kraja poenotenem pisanju, kakršnega nikoli ni bilo in ga — na srečo — tudi biti ne more.

Drugi očitajo jezikoslovnemu delu lista pisanje brez naprej preišljenega načrta, brez tiste rdeče nitke, ki naj bi se vlekla skozi ves letnik, skratka, brez programa. Morda imajo prav, samo povedo naj, koliko načrtnega lahko daš na 12 straneh, ne da bi list postal dolgočasen. Uredništvo prizna samo eno načrtnost, in to je zanimanje bralcev. Sicer pa je ta »stihija« že v letošnjem letniku dala nekaj programatičnih člankov o veliki začetnici in nikalnici, o tujkah in izposojenkah, o zloženkah, izreki itd.

Dobrohóten kritik se je ponorčeval z urednikovo »zvestobo« Slov. prapovpisu. Vem, da ni mislil zares, ker se ga sam enako zvesto drži. Vendar besedica o tem ne more škodovati. Vsak pisec si želi kake trdne opore. Desetletja je pisanje uravnaval Breznik. Danes nimamo take osebnosti, zatorej mora to opraviti uredniški zbor pod varuštvom naše akademije (SAZU). Prva taka izdaja je izšla 1950 v trideset tisoč izvodih, danes pa iščejo SP z oglasi. Kazno je torej, da bo na vsakih deset let potrebna nova izdaja, bolj ali manj

spremenjena. Toda spremembe ne smejo biti ne samovoljne ne prenagle in tudi ne samo plod uredniškega zbora brez sodelovanja pišoče javnosti. Vsaka nova izdaja naj natanko obrazloži, koliko in v čem se loči od prejšnje.

Tov. Y nam piše: 1. Jezik v uradnih glasilih mi pogosto ni všeč. Na to sem opozoril že prenekaterega pravnika, pa me je zavrnil, češ da uradni jezik nima z literaturo nobenega opravka. Najpogostnejše napake so: napačna raba velike začetnice, kup pasivov, predolgi in zverženi stavki, postavljanje povedka na konec, nesklonljivost lastnih imen, preobilno uporabljanje tujk (čemu diskusija, distribucija, konzumenti, stimulacija, formulacija, orientacija, interesiranje, če pa imamo zanje lepe domače besede!). — Morda malo pretiravate, vsaj za vrhove. Pravna terminološka komisija pri SAZU je dokaj marljiva, pri jeziku Uradnega lista pa se precej pozna vpliv B. Voduška in dr. F. Tomšiča. Reš pa je tole: prav juristi so tako občutljivi za določnost izraza, da se včasih rajši odpovedó njega lepoti. Bolj jih privlačuje germanska ali romanska natančnost kakor slovenska domačnost, čeprav bi z njo lahko povedali isto.

2. Mimogrede še tole: računica je po mojem knjiga, vendar velikokrat beremo, da se ta računica izplača, da računica kaže nerentabilnost itd. Pa še to: če imam pravico napisati očividci, potem smem rabiti tudi nosovohci, nogohodci, uhoslišci. — Za računico imate popolnoma prav. Kar pa zadeva vaše šaljive zloženke, vedite, da so pravilno napravljene, samo rabijo se ne. Domači besedi sta očiten, očitnost; očividec, ki je dovoljen v SP, je iz ruščine; naša vzhodna narečja pa poznajo očivesten.

Tov. I. M. — Odkrito priznam, da me je kaj malo volja odgovarjati, že zaradi tega, ker imate večidel prav. Potem pa še tisti podsmeh, ki očitno kaže, da ne gre za dobrohotno vedoželjnost, marveč za grenko privoščljivost, češ pometite najprej pred svojim pragom. No pa vseeno poskusimo, saj nam drugega ne ostane, ko pa smo odgovor obljubili vsem in vsakómur.

1. Ali ne bi kazalo pisati rajši *moto* kakor *motto*? — Če je tujka prešla iz ozkega kroga strokovnjakov med ljudstvo, jo pišemo po domače. Pred 20 leti še *meeting*, danes *miting*. V našem primeru SP dovoljuje oboje.

2. Ali ne bi bilo bolje reči: Spoznavaj sam sebe kakor samega sebe? — SP 712 daje prednost prvemu skladu, vendar drugega ne prepoveduje. Naredno o tem gl. Breznik, Slov. učit. XLIV.

3. Ali nima beseda *égalité* akcenta na obeh e? — Res je.

4. Ali ne pravimo Slovenci svobodo narodu, Srbje pa sloboda narodu? Gre za eliptični stavek, ki mu lahko mislimo kot povedek *b o d i* ali *d a j m o* itd.

5. V stavku »Delavsko gibanje si je postavilo za svoje vodilo izrek« je odveč zaimke *svoje*. — Res je.

6. Zakaj ne stoji dvopičje (JiS 138) tudi pred geslom *Liberté*? Zakaj so nekatera gesla v narekovajih, druga pa ne? Zakaj na koncu pozdrava svoboda narodu ne stoji klicaj? Za besedo *fraternité* bi moral stati drugi narekovaj. Ali ne bi kazalo izrekov »Za staro pravdo«, »V zabavo, pouk in kratek čas« pisati z malo začetnico? — Priznam, da je v sestavku preveč neenotnosti. Vendar moram opozoriti na SP 43: Nekatera ločila imajo objektivno logično vrednost in so potrebna za razumevanje pisanega jezika, zato so določena s pravopisnimi pravili. Včasih pa pisatelj z ločili izraža osebno ali čustveno razgibanost; taka ločila so osebna in zanje ni splošno veljavnih pravil. A. B.

RAZNOVRSTNO POHIŠTVO DOBITE PO
KONKURENČNIH CENAH PRI NAJVEČ-
JEM TRGOVSKEM PODJETJU V DRŽAVI

LESNINA

LJUBLJANA, PARMOVA 37

*Dalje vam nudimo rezan in tesan les, le-
sonit, parket, vezane plošče, plošče panel,
galanterijo itd. IZVAŽAMO pohištvo vseh
vrst, lesno galanterijo in vse druge lesne
izdelke v najboljši kvaliteti in izvedbi!*

*Vso tuzemsko in mednarodno špedicijo (izvoz, uvoz, tranzit,
carinjenje, transportno zavarovanje, dostavo blaga na dom
itd.) vam hitro in solidno opravi*

GLOBUS ŠPEDICIJA

LJUBLJANA, TITOVA 33

s svojimi poslovalnicami: Beograd, Knez Mihajlova 52;
Celje, Mariborska 12; Gorica, carinarnica; Jesenice, Prešer-
nova 16; Kozina-Herpelje; Maribor, Mlinska 1; Prevalje,
železniška postaja; Reka, Nikole Tesla 2 in Zagrebačka 12;
Sežana, železniška postaja; Zagreb, Boškovičeva 34.

Uredništvo se zahvaljuje vsem, ki so že poslali svoje pripombe glede le-
tošnjega letnika naše revije, in prosi še novih predlogov in
nasvetov glede prihodnjega letnika. Obenem prosi vse dose-
danje in nove sodelavce, naj mu čimprej sporočijo svoje pred-
loge o vprašanih, ki jih imajo že pripravljena ali bi jih želeli
obdelati za prihodnji letnik.

Uprava prosi vse zamudnike, naj ji čimprej plačajo naročnino.

RAZNOVRSNO TROJSTVO DODIČO
KOKKURKONIN ČVANI
JAM TROVSTVO TROJSTVO

LESNINA

LESNINA
LESNINA
LESNINA

GLOBUSZPEDICIA

LESNINA TROVSTVO

LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO

LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO
LESNINA TROVSTVO